صحيح مسلم جلد ثاني

س قال عليه الصلواة و السلام الا اخبركم بخير الشهداء الذي يأتي بشهادته قبل ان يسئلها: باب بيان خير الشهود ؟ صـ ٧٧ ج ٢

جواب علامہ نووی ھن حديث جا ٻہ تاويل ڪيا آھن ١ ضمن ماڻھوءَ جي حق جي ڪنھن شخص کي خبر آھي پر مالڪ کي خبر ناھي تہ عملا توکي ٻڌائي تہ مان تنھنجو شاھد آھي۔ انھيءَ صورت ۾ شاھد ان مالڪ کي اچي خبر ڏيئي وڃي تہ آءٌ تُن تنھنجو شاھد آھيان ٢ ھي حديث مجاز تي حمل ڪيل آھي ۽ مبالغہ ڪيل آھي جيئن عربي ۾ چوندا آھن الجواد يعطي قبل السوال اي يعطي سريعًا عقب السوال من غير توقف. مطلب تہ شاھد اھو ڀلو آھي جيڪو شاھدي طلب ڪرڻ وقت فورًا شاھدي ڏئي

س قوله عليه الصلواة والسلام فقضي للكبرئ صـ ٧٧ ج ٢ ؟

جواب ھن حديث شريف ۾ جيڪو حضرت داؤد عليه السلام جو فيصلو ذڪر ڪيل آھي ان ۾ داؤد عليه السلام ٻار وڏي عورت کي ڏيارايو ۽ حضرت سليمان ننڍي کي جو ڏيارايو جواب ١ قضي به للكبرئ لشبهه راه فيها ٢ انھيءَ شريعت ۾ وڏي عمر وارن عورتن جي ڳالھ تي ترجيح ھوندي ھئي . ٣ ۽ پوءِ حضرت سليمان عليه السلام ننڍي عقل ۽ ملاطفة سان معلوم ڪيو تہ ٻار ننڍي عورت جو آھي ١٢

كتاب الآثار

محمد قال اخبرنا ابوحنيفة قال حدثنا عطاء بن ابي رباح عن عبد الله بن رواحة انه سمى شاة من غنمه لرسول الله صلى الله عليه وسلم واوصى جاريته كانت في الغنم حتى اسمعت وصلحت فجاء يوماً فقدها من الغنم فسألها عنها فقالت ضاعت ولطمها وجهها فلما نسي ذالك عنه اتى النبي صلى الله عليه وسلم فاخبره بالقصة فقال لم املك لنفسي ان لطمتها قال اعظم ذالك النبي صلى الله عليه وسلم انها سوداء قال فقال ايت بها فلما جاء بها قال لها النبي صلى الله عليه وسلم امؤمنة انت قالت نعم قال فاين الله قالت في السماء قال من انا؟ قالت انت رسول الله فقال رسول الله صلى الله وآله وسلم هي مؤمنة قال فقال عبد الله بن رواحة رض وهي حرة يا رسول الله ،۔ ص ١٣٤ كتاب الآثار للامام محمد بن حسن الشيباني باب الايمان مطبوعه محمد سعيد قرآن محل كراچی ،۔

نوٹ :۔ حضرت پاکستان تا ابد نبوت بعض دیگی وغیرہ نہ نالہ کھنے بزرگ جو دہی تہ کرنہ حرج نہ آئی ،۔ عبد الوحید عفی عنہ الصمد

العرف الشذي على جامع الترمذي

وقال بعض امام مالك بن انس ان الارض الملاصق لجسد النبي صلى الله عليه وسلم المبارك اعلى وافضل من كل شيء حتى العرش والكرسي ايضا ثم بعده بيت الله ثم بعده المسجد النبوي ثم بعده المسجد الحرام ثم بقعة المدينة افضل من بقعة مكة - فقال مالك ان الصلوٰة في المسجد النبوي كما تعدل الف صلوٰة في غيره واحتج بحديث دعاء البركة للمدينة المنورة لانه لما كانت في المدينة ضعفا في سائر الاشياء يكون ضعفا في فضل الصلوٰة ايضا ص ١٦٣ العرف الشذي على جامع الترمذي

عن علي قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو آخذ شعرة يقول من اذى شعرة من شعري فالجنة عليه حرام ؛

كنز العمال ٦/٢٧٦

عن علي قال حدثني رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو اخذ بشعرة قال من اذى شعرة مني فقد اذاني ومن اذاني فقد اذى الله لعنه الله ملاء السموات ملاء الارض لا يقبل الله منه صرفا ولا عدلا ۔ ۔ ۔ ان مقياس حنفيت مولانا محمد عمر اچھروی ۱۲

بسم الله الرحمن الرحيم

نحمده ونصلي على رسوله الكريم

سوال: ڇا ٿا فرمائن علماء سڳورا هن مسئلي بابت ته جنازي نماز کان پوءِ دعا گهرڻ جائز آهي يا نه؟ ۽ اُن ۾ ثواب آهي يا نه؟ بينوا بالبرهان توجروا عند الرحمان.

الجواب بعون الملك الوهاب

نماز جنازه کان پوءِ دعا گهرڻ جائز آهي ۽ اُن ۾ ثواب آهي قرآن شريف ۽ احاديث وغيره مان ثابت آهي. نبي ڪريم صلي الله عليه وسلم هميشه جنازه نماز کان پوءِ دعا گهرندا هئا ۽ اصحاب سڳورا به دعا گهرندا هئا. جن مان حضرت علي المرتضىٰ، حضرت عبدالله بن عمر، حضرت عبدالله بن عباس، حضرت عبدالله بن سلام، حضرت عبدالله بن ابي اوفىٰ رضوان الله عليهم اجمعين قابل ذڪر آهن ۽ سلف صالحين جو به اهو ئي سنهرو طريقو رهيو آهي. ۽ اڄ ڏينهن تائين اهل سنت والجماعت جا عالم سڳورا جنازه نماز کان پوءِ دعا گهرندا آهن ۽ ديوبندي عالمن مان به هڪ مشهور شخصيت جنازه نماز کان پوءِ دعا گهري آهي جنهن جو ثبوت تحرير جي آخر ۾ پيش ڪيو ويندو.

قرآن پاڪ مان ثبوت

آيت ١: وقال ربكم ادعوني استجب لكم ان الذين

يستكبرون عن عبادتي سيدخلون جهنم داخرين ﴿سورة مومن
پاره ٢٤ ع ١٠﴾ ترجمه:- توهانجي پروردگار فرمايو ته مون کان دعا گهرو
آئون توهانجي دعا قبول ڪندس بيشڪ جيڪي ماڻهو منهنجي عبادت کان
تڪبر ڪن ٿا اهي جلدي ذليل ڪري جهنم ۾ داخل ڪيا ويندا.- هن
آيت مبارڪ مان ٻه ڳالهيون ثابت ٿين ٿيون ① الله تعاليٰ فرمايو ته توهان مون کان
دعا گهرو ته آئون توهانجي دعا قبول ڪندس يعني اهي دعا گهري وقت
۾ به جيڪي ۽ گهري ٿي ٻه غائب جي پنج وقتي نماز جي يا جنازه جي نماز جي
حڪم عام آهي لهٰذا قرآن شريف جي حڪم موجب نماز جنازه کان پوءِ دعا
گهرڻ جائز آهي بلڪ الله تعاليٰ جي حڪم جي تابعداري آهي.- ② هن
آيت مبارڪ مان اها ڳالهه معلوم ٿئي ٿي ته جيڪي ماڻهو تڪبر ڪري نماز
جنازه کان پوءِ دعا نٿا گهرن ۽ اُن کان منع ڪن ٿا اهي ڪي ذليل ڪري
جهنم ۾ داخل ڪيو ويندو ۽ جو ته حديث شريف ۾ آهي ته الدعاء هو
العبادة وفي رواية اخرى الدعاء مخ العبادة مشكوٰة باب
الدعوات وصحيح البخاري يعني:- دعا عبادت آهي ۽ هڪ ٻي روايت
۾ آهي ته دعا (عبادت) جو مقصود ۽ مغز آهي.- لهٰذا عبادت کان تڪبر
ڪرڻ جي ڪري جيڪا سزا قرآن ڪريم ۾ بيان ٿيل آهي اها ئي سزا
دعا کان تڪبر ڪرڻ وارن جي ڪري ٿيندي.-

آيت نمبر ٢ فاذا فرغت فانصب والى ربك فارغب
(سورة المنشرح پ ٣٠) :- ترجمو:- جڏهن تون هاڻ نماز کان فارغ
ٿيو ته بعد ۾ الله تعاليٰ کان دعا گهرو:-
هن آيت مبارڪ جي تفسير ۾ علامه ابن جرير طبري المتوفي ٣١٠ھ
ٻن ھنجي تفسير ۾ لکي ٿو ① حدثني علي قال حدثنا ابو صالح
قال حدثني معاوية عن علي عن ابن عباس في قوله فاذا
فرغت فانصب يقول في الدعاء:- ترجمو:- حضرت ابن
عباس رضي الله عنهما کان روايت آهي ته پاڻ فرمائيندا هئا ته
فاذا فرغت فانصب:- جڏهن تون فارغ ٿئين ته پوءِ ۾
اهيو ٻهڻ دعا واسطي آهي
② حدثني محمد بن سعد قال حدثني ابي قال حدثني عمي عن ابيه
عن ابن عباس فاذا فرغت مما فرض عليك من الصلاة فاسئل
الله وارغب اليه وانصب له:- ترجمو:- حضرت عبدالله
بن عباس رضي الله عنهما کان روايت آهي ته پاڻ فرمائيندا هئا ته
تون جڏهن الله تعاليٰ جي فرض نماز کان فارغ ٿئين ته پوءِ الله
تعاليٰ کان سوال ڪر ۽ ان ڏي رغبت ڪر ۽ ان لاءِ ٻيهي رهه

(٣) حدثني محمد بن عمرو قال حدثنا ابو عاصم قال حدثنا عيسیٰ
وقال حدثني الحرث قال حدثنا الحسن قال حدثنا الورقاء
جميعا عن ابن ابي نجيح عن مجاهد قوله فاذا فرغت قال اذا
قمت الی الصلوٰة فانصب في حاجتك الی ربك ۔

ترجمو:- حضرت مجاهد کان روايت آهي ته جڏهن تون واندو ٿئين
ته الله تعالیٰ فرمايو آهي ته جڏهن تون نماز لاءِ بيهين ته پنهنجي
حاجت لاءِ پنهنجي رب ڏانهن رجوع ٿيءُ ۔

(٤) حدثنا بشر قال حدثنا يزيد قال حدثنا سعيد عن قتادة
قوله فاذا فرغت فانصب والی ربك فارغب قال امره
اذا فرغ من الصلوٰة ان يبالغ في دعائه ۔

ترجمو:- حضرت قتاده کان روايت آهي ته جڏهن تون نماز مان
فارغ ٿئين ته پوءِ پنهنجي رب تعالیٰ ڏي رغبت ڪر
الله تعالیٰ جو فرمان آهي ته جڏهن تون پنهنجي نماز کان
فارغ ٿئين ته پنهنجي دعا ۾ مبالغو ڪر ۔

(٥) حدثنا ابن ثور عن معمر عن قتاده في قوله فاذا فرغت من
صلوٰتك فانصب بالدعاء ۔ ترجمو:- حضرت قتاده کان
الله تعالیٰ جي فرمان بابت روايت آهي ته جڏهن تون پنهنجي

نماز کان فارغ ٿيڻ تہ دعا گهرندي رهہ.

هن آيت ڪريمہ جي هنن سمورن تفسيرن مان ثابت ٿيو تہ جڏهن تون ڪنهن نماز يا فارغ ٿيڻ نماز جنازه جي هجي يا ڪا ٻي نماز تہ اتي دعا گهرڻ الله تعالیٰ جي حڪم مطابق دعا گهرڻ ضروري آهي. جا ثابت ڪري ٿي تہ اصول تفسير مطابق سڀ کان پهرين عبدالله بن عباس رضي الله عنهما جو تفسير آهي اُن کان پوءِ حضرت قتاده جو تفسير آهي اُن کان پوءِ حضرت مجاهد جو تفسير آهي ۽ هن آيت ڪريمہ جي ترجمي اهڙن سڀني مستند تفسيرن مان ثابت ڪيو ويو.

تفسير خازن ۽ معالم التنزيل ۾ آهي تہ فاذا فرغت فانصب قال ابن عباس وقتادة والضحاك ومقاتل والكلبي فاذا فرغت من الصلوٰة المكتوبة فانصب الى ربك في الدعاء وارغب اليه في المسألة يعطيك. ترجمو حضرت ابن عباس حضرت قتاده، حضرت ضحاڪ، حضرت مقاتل ۽ حضرت ڪلبي فرمايو آهي تہ جڏهن تون فرض نماز کان فارغ ٿيڻ تہ پنهنجي رب تعالیٰ جي دربار ۾ دعا واسطي بيهي رهو ۽ سوال ڪري ۽ ان ڏانهن رغبت ڪر اهو تو کي عطا ڪندو.

مذكوره تفسيرن كان سواءِ تفسير كبير جلد ٩ تفسير ابو السعود جلد ٩، تفسير مدارك جلد ٩، تفسير جلالين مع الجمل، احكام القرآن للجصاص، تفسير مدارج ابن كثير ۾ به مذكوره بالا آيت ڪريم جو ساڳي ريت تفسير بيان ڪيل آهي. اُن کان علاوه حضرت غوث الثقلين سيد عبد القادر جيلاني رحمة الله عليه پنهنجي ڪتاب غنية الطالبين ص ٦٤٢ ۾ انهيءَ آيت جو ساڳيو ترجمو ڪيو آهي.

احاديث شريف وغيرها مان ثبوت

حديث شريف ۾ حضرت ابو هريرة کان روايت آهي ته پاڪ سڳورن فرمايو آهي ته اذا صليتم على الميت فاخلصوا له الدعاء رواه ابو داؤد و ابن ماجه و ابن حبان :- ترجمو :- جڏهن توهان ميت تي نماز پڙهو ته نماز کان پوءِ ميت لاءِ خالص دُعا ڪريو - هن حديث مان صاف معلوم ٿيو ته جنازه نماز کان پوءِ دُعا گهرڻ جائز بلڪ مسنون آهي جو ته حضور ڪريم صلي الله عليه وسلم جن دُعا گهرڻ لاءِ حڪم فرمايو آهي.

نوٽ :- بعض ماڻهو جيڪي دُعا کان منع ڪن ٿا اُهي هن حديث بابت چون ٿا ته هن ۾ انهيءَ دُعا مان مُراد به دعا آهي. مراد به نماز ئي آهي

حالانڪ اهي اهڙي جو جوڙ بلڪل ئي بنياد ۾ غلط آهي جو ته منڪرين حديث
۾ شرط ۽ جزا ذڪر ڪيل آهي اذا اصليتم شرط آهي فاخلصوا له الدعاء
جزا آهي. عربي گرامر جي قانون مطابق شرط ۽ جزا پاڻ ۾ مختلف
هوندا آهن. ۽ متحد نه هوندا آهن. جهڙي مثال قرآن شريف ۾
موجود آهي فاذا طعمتم فانتشروا ب ٢٢ ۽ ٻي آيت ۾ اذا قمتم
الى الصلواة فاغسلوا ب ٦ انهن ٻنهي آيتن ۾ شرط ۽ جزا مذڪور آهن
جيڪي هڪ ٻئي کان مختلف آهن ۽ ٻئي ساڳي شيءِ نه آهن. لهذا اهڙي
حديث ۾ به شرط ۽ جزا ۾ فرق ڪيل يعني جنازه جي نماز ۽ دعا هڪ نه
آهن بلڪ اهڙي طرح جدا جدا شيون قرار ڏنيون وينديون. ان ڪانسواءِ
قرآن شريف ۾ جنازه نماز کي صلواة جي لفظ سان ذڪر ڪيو ويو آهي ۽ دعا
جي لفظ سان ذڪر نه ڪيو ويو آهي. قال الله تعالى ولا تصل على
احد منهم مات ابدا (سورة توبه) لهذا اهڙي حديث ۾ به صلواة
نماز مراد نماز جنازه ورتي ويندي ۽ دعا هڪ جدا شيءِ سمجهي
ويندي.

حديث شريف ع ٢ عن عبد الله بن ابى اوفى وكان من اصحاب
الشجرة فماتت ابنة له وكان يتبع جنازتها على بغلة
خلفها فجعل النساء يبكين فقال لا ترثين فان رسول الله

صلى الله عليه وسلم نهى عن المراثي فتفيض احداكن من
عبرتها ما شاءت ثم كبر عليها اربعا ثم قام بعد الرابعة
قدر ما بين التكبيرتين يدعوا ثم قال كان رسول الله صلى الله
عليه وسلم يصنع في الجنازة هكذا. بيهقي ص ٤٢ ج ٤ فتح
رباني ص ١٣٠ ج ٧ منتخب كنز العمال كتاب الجنائز:-
ترجمه:- حضرت عبدالله بن ابي اوفى رضي الله عنه كان روايت آهي
ته ياڻ اصحاب الشجرة مان هئا. سندن نياڻي فوت ٿي
وئي ياڻ (كنهن عذر سبب) انجي جنازه تي گهوڙي تي
چڙهي سوار هئا عورتن روئڻ شروع كيو. ياڻ فرمايائون
ته كابه عورت واويلا نه كري جو ته نبي اكرم صلى الله عليه وسلم
جن واويلا كرڻ كان منع فرمائي آهي. توهان مان هر كا جيترو چاهي
آهي پنهنجي اکين مان گوڙها وهائي سگهي ٿي. پوءِ ياڻ
انهي تي چار تكبيرون نماز جنازه جون چيون پوءِ نماز ختم ٿيڻ
كان پوءِ ياڻ اتي ئي بيهي رهيا، جيترو تكبيرن جي وچ
واري وقت جيترو قدر دعا گهرندا رهيا. پوءِ ياڻ
فرمايائون ته رسول الله صلى الله عليه وسلم جن هميشه ائين
كندا هئا.

هن حديث شريف مان ٻه ڳالهيون ثابت ٿيون ٿيون (1) رسول الله صلي الله عليه
وسلم جن هميشه جنازه نماز ادا ڪرڻ کان پوءِ دعا گهرندا هئا جيئن
هن حديث جي آخري الفاظن مان معلوم ٿئي ٿو (2) اصحاب سڳورا به جنازه
نماز کان پوءِ دعا گهرندا هئا. جيئن هن روايت مان حضرت عبدالله بن ابي
اوفيٰ جو جنازه نماز کان پوءِ دعا گهرڻ ثابت ٿيو آهي.

نوٽ: - هن حديث مان انهن ماڻهن جي ترديد ٿئي ٿي جيڪي حديث
جا غلط تاويل ڪندا آهن. يعني جن حديثن ۾ جنازه نماز کان پوءِ
دعا گهرڻ جو ذڪر هوندو آهي ته اُن جي تاويل ۾ چوندا آهن ته
اهڙا دعا چوٿين تڪبير کان اڳ واري دعا مراد آهي. پر هن حديث
شريف جي لفظ قام بعد الرابعة قدر ما بين التكبيرتين يدعو وارا
الفاظن شاهد ٿا ته غلط تاويل رد ٿي وئي ڇو ته هن حديث ۾ بعد الرابعة جو
لفظ صريح موجود آهي.

حديث شريف نمبر 3 حضرت عبدالله بن ابي بكر رضي الله عنهما کان
روايت آهي ته نبي ڪريم عليه الصلوٰة والسلام منبر تي تشريف فرما ٿيا
۽ انهيءَ دوران حضرت زيد بن حارثه ۽ حضرت جعفر بن ابي طالب
رضي الله عنهما جي شهادت جي خبر ٻڌائي جيڪا غزوه موته
دوران ٿي هئي فصلي عليه رسول الله صلي الله عليه وسلم

وقال استغفروا له ؛- ترجمو ؛- پوءِ رسول الله صلى الله عليه وسلم
اُن تي نماز جنازه جي پڙهيائون اُن لاءِ دُعا فرمايائون ۽ ماڻهن کي
حڪم فرمايائون ته توهان به اُن لاءِ مغفرت جي دُعا گهرو ؛
فتح القدير كتاب الجنائز فصل صلاة الجنازة، ڪبيري شرح
منية المصلي، نور الهداية ترجمو شرح الوقاية، مواهب
اللدنيه جلد ثاني المقصد الثاني فيما اخفى من الغيوب ؛-
هن حديث شريف مان صاف ظاهر ٿئي ٿو ته رسول الله صلى الله
عليه وسلم جنازه نماز کان پوءِ دُعا گهرڻ اهڃاءُ -
مذكوره بالا حديث ۾ پنهنجي اصحابن لاءِ جُدا جُدا جنازه نماز
کان پوءِ دُعا فرمائي آهي. جن مان ٻه فقط حضرت جعفر بن
ابي طالب رضي الله تعالى عنه وارو واقعو ذڪر ڪيو آهي. اهڙي
ٻئي اصحابي کان سواءِ حضرت عبدالله بن رواحه رضي الله عنه
تي به جنازه نماز کان پوءِ دُعا گهري آهي ؛-
نوٽ ؛- بعض ماڻهو جيڪي دُعا کان منع ڪندا آهن اهي حديث
بابت ائين چوندا آهن ته اهي دُعا مان مراد به ساڳي نماز جنازه
آهي. حالانڪه سنڌي اهو چوڻ جهل ۽ عربي جي گرامر کان
ناواقفيت جو ثبوت آهي جو ته حديث شريف ۾ معطوف عليه

۾ معطوف ۽ جدا مثليون آهن. معطوف ۽ معطوف عليه جي پاڻ
۾ مغايرت هوندي آهي

علامه قاضي عبدالله صاحب ارشاد احمدي صـ ١٢ ۾ لکي ٿو

بلکه رسول الله صلي الله عليه وسلم عادت داشتند وبعد از صلواة جنازه دعا مي کردند حتي که بر غائب نيز دعا کرده اند چه جائي حاضر چنانچه از عبدالحق شرح سفرالسعادة هويدا ميگردد الخ. شيخ عبدالحق بصراحة آورده است که حضرت رسول خدا صلي الله عليه وسلم بر جنازه نماز ميگزارند ودعا ميکردند.

ترجمه:- پس نبي ڪريم عليه الصلواة والسلام جن جي عادت مبارڪ هئي ته پاڻ جنازه نماز کان پوءِ دعا گهرندا هئا. حاضر جنازه نماز کان پوءِ دعا گهرڻ ته ٺهندي جاءِ ٿي. پر پاڻ سڳورا غائبانه جنازه نماز پڙهڻ کان پوءِ به دعا گهرندا هئا. جيئن شيخ عبدالحق جي "شرح سفرالسعادة" مان ظاهر ٿئي ٿو. شيخ عبدالحق صراحت سان آندو آهي ته رسول خدا صلي الله عليه وسلم جنازه تي نماز پڙهندا هئا ۽ دعا گهرندا هئا.

حديث شريف ع ٣:- ڪفايه شرح هدايه ۾ جنازه نماز جو بحث ڪندي لکي ٿو ته هڪ شخص جنازه نماز کان پوءِ دعا گهري، رسول اڪرم صلي الله عليه وسلم اُن کي دعا گهرندي ڏٺو. پاڻ سڳورن فرمايو ته تون دعا گهر تنهنجي دعا قبول ٿيندي:- عبارت هن ريت آهي.

وروي ان رجلا فعل هكذا بعد الصلوٰة فراٰه رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال ادع استجيب لك ء۔ هن حديث مان ثابت ٿيو ته جنازي نماز کان پوءِ دعا گهرجي جيئن ته حضور جن جنازه نماز کان پوءِ دعا گهرندڙ شخص کي ڏسي منع نه ڪيائون بلڪ حڪم ڪيائون ته توهان دعا گهُر توهان جي دعا قبول ٿيندي ء۔

حديث شريف ۵ وعن المستظل ابن حصين ان عليا صلى على جنازة بعد ما صلى عليه ۔(بيهقي شريف) ترجمه ء۔ حضرت مستظل بن حصين کان روايت آهي ته حضرت علي المرتضى رضي الله عنه هڪ جنازي تي نماز جنازه کان پوءِ دعا گهري ۔ هن حديث مان منڪرن جا سڀئي تاويل رد ٿي وڃن ٿا جو ته هن حديث ۾ بعد جو لفظ واضح آهي ء۔

روايت ۾ آهي ته حضرت عبدالله بن عمر رضي الله تعالى عنهما هڪ جنازي تي نماز کان پوءِ پهچي پاڻ فرمايائون ان تسبقوني بالصلوٰة عليه فلا تسبقوني بالدعاء ۔ ترجمه ء۔ يعني جيڪڏهن توهان مون کان اڳ ۾ ميت جي مٿان نماز پڙهي چڪا آهيو ته دعا ۾ مون کان اڳڀري نه ڪريو مبسوط للسرخسي ص ٦٧ ج ٢ ؛

انهيءَ ساڳي ڪتاب مبسوط جي باب غسل الميت ۾ ڪميل آهي ته حضرت عبدالله بن عباس، حضرت عبدالله بن سلام ۽ حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهم

جنازه نماز کان پوءِ دعا گهرڻ ناهي.

حديث شريف ع ٦ اخرج حافظ ابوبکر احمد في کتابه "عمل اليوم
و الليلة" عن انس رضي الله تعالى عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم انه
قال مامن عبد بسط کفيه في دبر کل صلواة ثم يقول اللهم الٰهي
الخ الا کان حقا على الله عزوجل ان لايرد يديه خائبين ء
ترجمه ء. حضرت انس نبي اکرم عليه الصلواة والسلام کان روايت
کئي آهي ته جنهن کو ٻانهو هر فرض نماز کان پوءِ هٿ کڻي دعا
گهرندو ته الله تعالى تي حق آهي ته سندس هٿن کي خالي نه موٽائيندو
يعني الله تعالى سندس دعا قبول فرمائيندو ء.

حديث شريف ع ٨ عن معاذ بن جبل رضي الله عنه ان النبي صلى
الله عليه وسلم قال له يا معاذ والله اني لاحبك فلا تدع
دبر کل صلواة اللهم اعني على ذکرک وشکرک وحسن عبادتک
اخرجه ابوداؤد والنسائي وصححه ابن حبان والحاکم ء. نقل
ان التعقب المفيد على هدى الزيغ السديد المبحث ١٣
ص ١٩ مطبع ترکيه استنبول ء. ترجمه ء. حضرت معاذ بن جبل کان
روايت آهي ته نبي کريم صلى الله عليه وسلم کيس فرمايو ته اي
معاذ! خدا جو قسم آئون توسان محبت ڪريان ٿو پوءِ تون

هر فرض نماز کان پوءِ (هي دعا نه ڇڏ) اي منهنجا الله مونکي
ذڪر ڪرڻ جي توفيق ڏي ۽ شڪر ڪرڻ ۽ سهڻي عبادت ڪرڻ جي توفيق
عطا فرماءِ. هن روايت کي ابو داؤد ۽ نسائي آندو آهي ۽ ابن
حبان ۽ حاڪم اُن کي صحيح چيو آهي.

حديث شريف ع ٨ عن ابي امامة قال قيل يارسول الله اي الدعاء
اسمع قال جوف الليل الاخر ودبر الصلوات المكتوبات رواه الترمذي
مشكوة باب الذكر بعد الصلوة الفصل الثاني ص٨٩ ترجمو:- حضرت
ابي امامه کان روايت آهي ته حضور جن کان پڇيو ويو ته يارسول الله
ڪهڙي دعا زياده قبول ٿيندڙ آهي:- پاڻ فرمايائون ته رات جي
پڇاڙي واري حصي ۾ ۽ فرض نماز کان پوءِ. اها حديث ترمذي
روايت ڪئي آهي.

حديث شريف ع ٩ وعن سلمان الفارسي قال قال رسول الله صلى الله
عليه وسلم لا يرد القضاء الا الدعاء ولا يزيد في العمر الا البر رواه
الترمذي مشكوة ص١٩٥ :- ترجمو:- حضرت سلمان فارسي رضي الله
عنه کان روايت آهي ته رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايو آهي ته دعا
کان سواءِ ڪا به شيءِ تقدير کي ڦيرائي نه ٿي سگهي ۽ نيڪي کان سواءِ
ٻي ڪا به شيءِ عمر ۾ زيادتي پيدا ڪري نٿي سگهي. هن حديث کي ترمذي

روايت ڪيو آهي. هن حديث مان ثابت ٿيو ته تقدير ۾ جيڪا ڳالهه الله
تعالیٰ جي طرفان ميت لاءِ عذاب وغيره لکيل هوندو ته ان شاء الله
العزيز دعا ڪرڻ سان اهو عذاب رحمت ۾ تبديل ٿي ويندو. تنهن
ڪري اسان کي گهرجي ته جنازه نماز کان پوءِ دعا گهرون.

حديث شريف نمبر ١٠ عن ابي هريرة قال قال رسول الله صلى الله عليه
وسلم من لا يدعو الله يغضب مستدرك ص ١/٤٩١. ترجمو.
حضرت ابو هريره رضي الله عنه کان روايت آهي ته رسول الله صلى الله عليه وسلم
جن فرمايو ته جيڪو شخص الله تعالیٰ کان دعا نه ٿو گهري الله تعالیٰ
ان تي ناراض ٿئي ٿو. تنهن ڪري اسان کي گهرجي ته جنازه نماز
کان پوءِ دعا گهرون جو ته دعا نه گهرڻ سان الله تعالیٰ ناراض
ٿيندو.

جاڻڻ گهرجي ته جيڪي ماڻهو جنازه نماز کان پوءِ دعا گهرڻ کان
روڪيندا آهن جڏهن انهن کي قرآن ڪريم ۽ حديث شريف ۾
ڪو صريح دليل منع جو نه ملندو آهي ته اهي ماڻهن کي گمراه ڪرڻ
خاطر چوندا آهن ته فقه جي ڪتابن ۾ جنازه نماز کان پوءِ دعا
گهرڻ جي منع آيل آهي. حالانڪه اهي فقه جي ڪتابن جي عبارتن جو
مطلب صحيح نموني سان سمجهي نه سگهيا آهن. جو ته ڪتابن ۾

فقه جي ڪتابن جنازه نماز کان پوءِ دعا گهرڻ جو ذڪر ڪيو آهي باقي جن
جن ڪتابن منع لکي آهي اهڙيءَ جا عالمن ڪيترن جڳهن وجهه بيان ڪيا آهن
(١) نماز جنازه ۾ چوٿين تڪبير کان پوءِ سلام کان اڳ دعا گهرڻ.
(٢) دعا تمام ايتري ڊگهي هجي جو دفن ڪرڻ ۾ دير ٿئي (٣) صفون
ٽٽڻ اهڙيءَ نماز واري حالت ۾ وانگي بيهي دعا گهرڻ جيئن ماڻهو
سمجهن ته نماز ۾ بيٺا آهن. اهي سبب ان ڪري عالمن ذڪر
ڪيا آهن جو فقه جي ڪتابن جي عبارتن جو پاڻ ۾ تعارض نه رهي
مذڪوره سبب محمد حسن الله ۽ محمد عمر پاٽائي عليهما الرحمة جي
بياضن ۾ ڪليل آهن.

فقه جي ڪتابن مان ثبوت

دليل ١ چون از نماز فارغ شوند مستحب است که امام یا صالح دیگر فاتحه بقره تا
مفلحون طرف سر جنازه و خاتمه بقره آمن الرسول طرف پائین بخواند که در حدیث وارد
است و در بعض حدیث بعد از دفن واقع شده هر دو وقت میسر شود جوز است
مفتاح الصلوٰة ص ١١٢ مصنف مولانا فتح محمد صاحب برهانپوري. ترجمه:
جڏهن نماز جنازه کان فارغ ٿين ته مستحب آهي ته امام يا ڪو ٻيو صالح شخص
سورة بقره جو پهريون رڪوع مفلحون تائين جنازه جي سيرانديءَ کان ۽
سورة بقره جون آخري آمن الرسول واريون آيتون پيرانديءَ

پاسي کان پڙهي ڇڏڻ جو ذڪر حديث ۾ آيل آهي . ۽ بعضي حديثن ۾ اهڙي عمل
دفن ڪرڻ کان پوءِ بيان ٿيل آهي . پر سگهجي ته ٻنهي وقتن ۾ پڙهجي ته جائز آهي
دليل ع۲ ء :- وتحقق ما ذكروا ان كون الدعاء غير جائز لم يقل
به احد كما نقل عن حمقة زماننا ممن لا شعور لهم في علم الدين لوجهه
من اهل البدعة المستحدثة طهر الله الارض منهم بمنه تتمه
مجمع البحار ص ۶۵ :- ترجمه ۽ جيڪو انهن ذڪر ڪيو آهي ته ثابت
ٿي چڪو ته دعا گهرڻ جائز نه آهي . سو ايئن ڪنهن به دعا کي ناجائز
قرار نه ڏنو آهي . جيئن اسان جي زماني جي بيوقوفن کان نقل ڪيو
ويو آهي جن کي ديني علم ۾ ڪا به سمجهه نه آهي جو نه آهي ۽ ڪيئي
بدعتي آهن جن نئين ڳالهه پيدا ڪئي آهي . الله تعالیٰ پنهنجي
ڪرم سان زمين کي انهن کان پاڪ ڪري :-
دليل ع۳ ويقول بعد صلاة الجنازة اللهم لا تحرمنا و لا تفتنا
بعده واغفر لنا وله . غرائب شرح كنز الدقائق جلد اول باب
الجنائز ، بحر ذخائر ، زاد الآخرة :- ترجمه :- نماز جنازه
جي کان پوءِ سلام ورائڻ جي دعا پڙهي ته (اي اسان جا الله اسان کي ان
جي ثواب کان محروم نه ڪر ۽ اُن کان پوءِ فتني ۾ مبتلا نه ڪر
۽ اسان کي ۽ هن ميت جي مغفرت فرماءِ :-

دلیل ۲۴ فاتحہ و دعا برائے میت پیش از دفن درست است و ہمین است
روایت معمولہ کذا فی خلاصۃ الفتح - کشف الخطاء - ترجمہ - میت
جي لاءِ فاتحہ ۽ دعا گهرڻ دفن کان پهريائين درست آهي ۽ اهيءَ روايت تي عمل
آهي اهڙيءَ طرح خلاصۃ الفتح ۾ ذکر ڪيل آهي.

دلیل ۲۵ اسانجي سند جي مشهور ۽ معروف بزرگ حضرت مخدوم
نعمان الثاني علامہ عبدالواحد سیوستاني پنهنجي فتاوي واحدي
ص ۲۵۴ ڪتاب الجنائز ۾ لکيو آهي.

سوال دعا خواستن بعد از نماز جنازہ روا باشد یا نہ؟ جواب الظاهر انه
جرى بذالك عرف اهل الاسلام وقد ورد في الحديث ما راٰه المسلمون
حسنا فهو عند الله حسن انتهى على انه ذكر في العالمگيرية
ويستحب اذا دفن الميت ان يجلسوا ساعة عند القبر بعد الفراغ
بقدر ما ينحر جزور ويقسم لحمها يتلون القرآن ويدعون
للميت ولا يخفى ان هذا الدعاء واقع بعد الصلوة فيدل على شرعية
الدعاء بعد الصلوٰة في الجملة فتدبر والله اعلم.

ترجمہ - سوال - جنازہ نماز کان پوءِ دعا گهرڻ جائز آهي يا نه؟
جواب - ظاهر هي ڳالهه آهي ته اهل اسلام جي عرف ۾ دعا گهرڻ جو
معمول مروج آهي، ۽ حديث شريف ۾ آيو آهي ته جنهن ڳالهه کي

مسلمان سهڻو سمجهندا آهن اُها الله تعاليٰ وٽ بہ سهڻي آهي.
اُن کان علاوه فتاويٰ عالمگيريءَ ۾ لکيل آهي تہ مستحب آهي تہ جڏهن
ميت کي دفن ڪري وٺجي اُن کان پوءِ اُن جي قبر وٽ فارغ ٿيڻ کان
پوءِ ايترو ترسي ويهن، جنهن ۾ اُٺ ڪُهي اُن جو گوشت تقسيم
ڪري سگهجي. قرآن ڪريم جي تلاوت ڪن ۽ ميت جي لاءِ دعا گهرن.
مخفي نہ هجي تہ هي دعا بہ نماز کان پوءِ واقع آهي جيڪا نماز کان
پوءِ دعا گهرڻ جي جائز هجڻ تي دلالت ڪري ٿي. والله اعلم.

::- نوٽ -::

جنازه نماز کان پوءِ دعا گهرڻ کان روڪيندڙن کي جڏهن قرآن
ڪريم، احاديث شريف ۽ فقهاءن کان مستند دليل نہ ملندو
آهي تہ پوءِ عوام کي گمراه ڪرڻ خاطر ايئن چوندا آهن تہ
نماز جنازه خود دعا آهي پوءِ وري دعا گهرڻ جي ڪهڙي
ضرورت آهي :- اُن جو جواب هي آهي تہ نماز جنازه مستقل
طور دعا نہ آهي. ڇو تہ جيڪڏهن مستقل طور تي مطلق دعا هجي
ها تہ پوءِ وضوءِ ڪرڻ، قبلہ ڏي ساهمون ٿيڻ، ڪپڙن وغيره جو پاڪ
هجڻ، الحمد پڙهڻ ۽ تڪبير تحريمہ وغيره جي ضرورت نہ پوي ها. پر
جڏهن تہ مذڪوره شرطن ادا ڪيا وڃن ٿا تہ اُن مان ثابت ٿئي

نو ته هي به نماز آهي. پوءِ جڏهن نماز ثابت ٿئي ته پوءِ هر نماز کان
پوءِ دعا گهرڻ سنت هوندي آهي. لهذا جنازه نماز کان پوءِ دعا
گهرڻ جائز بلڪ سنت آهي.

واضح هجي ته مٿي ذڪر ڪيل قرآن شريف جي آيتن، نبي ڪريم صلي الله عليه وسلم
جي صحيح حديثن، اصحاب سڳورن جي قولن ۽ فعلن ۽ فقه حنفيءَ
جي معتبر ۽ مستند ڪتابن جي عبارتن مان صاف ظاهر ٿئي ٿو ته
جنازه نماز کان پوءِ دعا گهرڻ جائز آهي ۽ ان ۾ ثواب آهي بلڪ
سنت آهي ۽ دعا نه گهرڻ بدعت آهي. جيئن ته مجمع البحار
جي عبارت مان معلوم ٿئي ٿو.

هاڻ اسان آخر ۾ ديوبندين جي اڳواڻ مولوي غلام مصطفى قاسمي
جي حوالي سان ثبوت پيش ڪريون ٿا جو پاڻ هڪ جنازه نماز کان پوءِ
دعا گهري اٿن. روزانه عبرت ۾ آفتاب ۾ جمادي الثاني سنه ١٤٠٣ھ مطابق
٢٥ مارچ سنه ١٩٨٣ع سندس دعا گهرڻ واري تصوير آيل آهي.

مٿي ذڪر ڪيل واضح دليلن کان پوءِ به جيڪڏهن ڪو ماڻهو جنازه نماز کان
پوءِ دعا نه گهرندو ۽ ماڻهن کي روڪيندو ته اهو بالڪل ضد تي
آهي. سوال الله تعاليٰ سڀني مسلمانن کي هدايت ڪري ۽ جنازه

فلان کان نوء دعا گمرٹ جی توفیق عطا فرمائیں واللہ یہدی من یشاء الی صراط مستقیم والصلوٰۃ والسلام اولاً و آخراً علی حبیبہ سیدنا محمد وعلیٰ آلہ وصحبہ اجمعین برحمتک یا ارحم الراحمین۔ تمت بالخیر۔

ھذا ما سنح لی فی ھذا الباب واللہ اعلم بالصواب والیہ المرجع والمآب حررہ الفقیر غلام محمد الراشدی ۱۱ جمادی الثانی سنہ ۱۴۰۵ھ مطابق ۴ مارچ سنہ ۱۹۸۵ء تاج مسجد مورو۔

۲۸۶

ھذا ھو الصحیح کلہ ملیح ومنکرھا بتیح مردود ومن شک فی جوابہ المذکور فقد ضل وغویٰ ولہ ذلۃ فی الدنیا وعذاب فی الآخرۃ ادنیٰ عباد اللہ عزیز اللہ مدرس مدرسہ رحمانیہ مورو ۱۲ جمادی الثانی سنہ ۱۴۰۵ھ تاج مسجد مورو۔

۲۸۶
۹۲

اصاب المجیب فیما اجاب لا یأتیہ الباطل من بین یدیہ ولا من خلفہ بل ھدایۃ الی الحق فالحق احق ان یتبع انا المصحح عبد الوحید السندی الجتردی بتاریخ ۱۲ جمادی الاخری سنہ ۱۴۰۵ھ مورو من مضافات نواب شاہ بالسند۔

سوال اذان کان اڳ ۾ صلواة وسلام پڙهڻ اذان ۾ واڌارو آهي يا نه؟ الجواب
محترمي داعي کل محمد صاحب السلام عليڪم احوال ته ڪالهه توهان جو خط پهتو جنهن
۾ سوال ڪيل هو ته اذان کان اڳ ۾ صلواة وسلام پڙهڻ اذان ۾ واڌارو آهي يا نه؟
الجواب المختصر بعون الملك العظيم . قرآن شريف ۾ مومنن کي صلواة وسلام پڙهڻ
جو حڪم مطلق ڏنو آهي ته توهين پنهنجي رسول ڪريم صلي الله عليه وسلم تي صلواة وسلام پڙهو
اهو حڪم وجوب جو آهي ۽ صلواة وسلام پڙهڻ جو مطلق آهي جنهن ۾ ڪنهن مڪان يا
زمان جو قيد وقيود نه آهي ته فلاڻي وقت ۽ مڪان ۾ صلواة وسلام پڙهجن ۽ فلاڻي
۾ نه پڙهجن. تنهنڪري اهو حڪم مطلق آهي. اسان جي فقه حنفي جي معتبر ڪتاب
الدر المختار ۾ هي عبارت موجود آهي ان المطلق يجري على اطلاقه الا اذا قام
دليل التقييد نصا او دلالة. يعني مطلق جو حڪم اطلاق تي جاري هوندو،
جيستائين اسان کي ڪو دليل شرعي نص مثل ممانعت جو ثابت نه ٿئي.
هاڻي اسان کي اهو ڏسڻو آهي ته صلواة وسلام اذان کان اڳ ۾ يا پوءِ پڙهڻ جي ممانعت
قرآن شريف احاديث مبارڪ ۽ فقه حنفي جي معتبر ڪتابن ۾ موجود آهي يا نه؟
جواب هي آهي ته يقيناً ڪٿي به منع نه آهي تنهنڪري مقصد حاصل هي ٿيو ته صلواة و
سلام اذان کان اڳ ۾ ۽ پوءِ بلڪل جائز آهي بلڪه باعث ثواب آهي. اهيا ڳالهه اها
جي واقعي صحيح آهي ته اهو ڪم اڳ ۾ يعني آنحضرت صلي الله عليه وسلم جن جي زماني
۾ نه هو. ان جو جواب هي آهي ته ڪيترئي اهڙيون شيون آهن جيڪي اڳي

ڪونه هيون ۽ هاڻي موجوده زماني ۾ انهن تي عمل ڪرڻ مستحب بلڪ واجب آهي مثلاً
مدرسن ۾ صرف، نحو، منطق، فلسفي جا علوم حاصل ڪرڻ انهي مقصد سان آهن ته انهن علمن
جي ذريعي قرآن حديث ۽ فقه جي ڪتابن جي معنيٰ ۽ مطلب سمجهه ۾ اچي. صلواة وسلام پڙهڻ
سهڻو عمل آهي انهي جو دليل اسان وٽ صحيح مسلم جي حديث شريف آهي ته عن جرير قال قال رسول الله
صلى الله عليه وسلم من سن في الاسلام سنة حسنة فله اجرها واجر من عمل بها بعدها
ترجمو:- حضرت جرير کان روايت آهي ته آنحضرت صلى الله عليه وسلم جن فرمايو آهي ته جنهن
شخص اسلام ۾ سهڻو طريقو پيدا ڪيو پوءِ انهي لاءِ ثواب آهي انهي جو ۽ جيڪڏهن
ٻيءَ ڪنهن انهي تي عمل ڪيو ته انهي جو ثواب عمل ڪندڙ تي ۽ جنهن اهو طريقو ظاهر ڪيو
انهي جو ثواب ملندو. ٻي حديث ۾ آهي عن ابن مسعود قال قال رسول الله صلى الله
عليه وسلم ما راه المؤمنون حسنا فهو عند الله حسن، مشڪواة يعني جيڪا شيءِ
مومنن جي لئي سهڻي آهي اها الله تعاليٰ وٽ به قبول آهي. جو نه صلواة وسلام
اذان کان اڳ ۾ مومن مسلمانن جي لئي سهڻو آهي ته ضروري يقيناً الله تعاليٰ وٽ به
مقبول آهي:- باقي جيڪي هن اوهان نبي نبين سڳڻ ۽ رولڻ جي ڪنٽرول ڪيو آهي
ته ڇو باشي بي دعا ٻڌي. فوٽو وغيره تي عمل ڪيو ۽ ڇا هن تي انهن غيرشرعي،
حرام ڪيل عمل کان روڪيو. هن اسين مختصر جواب لکي ختم ڪيون ٿا. باقي توهان کي
انهي ڳالهه جو تاڪيد ڪريون ٿا ته لائوڊ اسپيڪر ۾ اذان کان اڳ ۾ صلواة وسلام هميشه
شان سان پڙهو. هي جواب جناب حضرت قبله والد صاحب جن جي حڪم سان لکيو ويو آهي:-
عبدالوحيد مجددي

بسمه ربه

محترمي و مڪرمي ڊاڪٽر گل محمد ميمڻ

السلام عليڪم و علیٰ من عندڪم ۔ احوال ته توهان جو خط پهتو جنهن جو مختصر جواب لکي ٿو. نمبر پهريون:- اسان جي بزرگان دين عليه الرحمة انهيءَ ڪري صلواة وسلام نه پڙهايا ٿي جو انهيءَ وقت توهان جي خيالن جهڙا موجود ڪين هئا جيڪي ظاهري طرح حنفيت جي لباس ۾ پاڻ کي اهل سنت والجماعت جا سڏائين ٿا. ۽ حقيقت ۾ ڪين آنحضرت صلي الله عليه وسلم، اصحاب رسول ۽ اهل بيت رضي الله تعالىٰ عليهم اجمعين سان سچي محبت نه آهي. تنهنڪري اڄ اسين ظاهر ٿيون آنحضرت صلي الله عليه وسلم جي حديث پاڪ جي تابعداري ڪري اهڙن ماڻهن کي چتاءُ ڪرڻ چاهيون ٿا. حديث شريف هي آهي:- ڪل امر ذي بال لايبدأ فيه بحمد الله والصلواة علي فهو اقطع ابتر ممحوق من ڪل برڪة ۔

معنىٰ:- جيڪو به خير جو ڪم الحمد لله ۽ مون تي صلواة پڙهڻ کان سواءِ شروع ڪيو ته انهيءَ جو ثواب نه ملندو ۽ برڪت کان خالي آهي. هاڻي توهين خود سوچيو ته اذان ڏيڻ خير جو ڪم آهي يا نه؟ ۽ انهيءَ خير جي ڪم جي شروعات ۾ صلواة شريف پڙهڻ جي اجازت حديث پاڪ ۾ آهي يا ممانعت؟ فيصلو توهين پاڻ ڪندا.

جواب نمبر ٻيون:- اسان جي بزرگان دين رحمة الله عليهم اجمعين جا سڀئي

مستند ۽ اولڙ ڪتاب ڀرپور آهن. ٻيءَ سنڌ ۾ ڪيترا ڪتاب اهل سنت والجماعت جي عقائد جي تائيد ۾ لکيل آهن. انهن سڀني ڪتابن ۾ ڪٿي به جاءِ تي بانگ صلواة وسلام پڙهڻ جي منع نه فرمائي اٿن. اهڙي طرح ثابت ٿيو ته صلواة وسلام پڙهڻ جي اهل سنت وٽ ڪا به ممانعت نه آهي. اهو قاعدو آهي ته الاصل في الاشياء حلة او اباحة يعني اصل سڀني شين جو جائز ۽ مباح آهي. باقي مجيڪڏهن جنهن مانعن کي صلواة وسلام پسند نه آهن ته انهيءَ سان ڪا به ممانعت ثابت نه ٿي ٿئي:-

جواب نمبر ٽيون :- توهان لو آهي ته ١٣٠٠ سئو سالن کان اذان ۾ ڪا به تبديلي نه آئي آهي. تبديلي انهيءَ کي چئبو آهي ته ڪنهن شيءِ جي جنس ۾ وادارو ڪجي مثلاً :- پنج وقت نماز پڙهڻ فرض آهي ته انهن ۾ هڪڙو وقت وڌائي ڇهه وقت فرض نماز مقرر ڪجي انهيءَ کي تبديلي چئبو آهي. باقي جيڪي اذان سان صلواة وسلام پڙهجن ٿا. انهن جي صيغن، معنائن، اچارن ۽ لفظن ۾ اذان سان ڪا به مشابهت ڪانهي، تنهن ڪري صلواة وسلام اذان ۾ وادارو نه چئبو :- انهيءَ ڪم بالڪل غلط آهي ته ١٣٠٠ سالن ڪانوٺي صلواة وسلام اذان سان نه چيا ويا آهن. هي صلواة وسلام تيرهين، چوڏهين صديءَ جي عالمن جو اختراع نه آهي. بلڪ اصل ۾ جيئن ڪ امام جلال الدين سيوطي رحمة الله عليه، ۽ مصنف درمختار پنهنجي تصنيف جي معتبر ۽ مستند

ڪتاب ۾ جيڪو مشرق کان مغرب تائين عالم اسلام ۾ مقبول خاص وعام آهي
آنداو آهي ٠- جنهن جو ترجمو لکجي ٿو. باقاعده اذان سان صلواة وسلام پڙهڻ
جو متبرڪ ڪم ماه ربيع الاخري سنه ٧٨١ ھ ۾ سلطان صلاح الدين ايوبي
جي حڪم سان شروع ڪيو ويو. جنهن کي اهڙي زماني ۾ جي وڏن عالمن کان
وٺي اڄ ڏينهن تائين ڪنهن به اهل سنت والجماعت واري اعتراض نه ڪيو
آهي جڏهن ته ٦٢٣ سالن ۾ ڪنهن به سُني اعتراض نه ڪيو ته باقي
توهان کي ڪهڙو حق آهي اعتراض جو!

جواب عنايت ڪجي. اسان اهي ته توهان کي ڪوڙو سچو ته اذان جي لفظن
۾ صفحن ۾ تبديلي قرار ڪريو. اهو ڪم توهان پنهنجي خيال موجب ڪيو آهي
حالانڪ اوهان کي ائين ڪرڻ مناسب نه هو.

اُن ڪان علاوه بدعت سيئه انهيءَ کي چئبو آهي جيڪو غير شرعي نئون ڪم پيدا ٿئي
پر حقيقت ۾ صلواة وسلام پڙهڻ جو ڪم هاڻي پيدا نه ٿيو آهي. بلڪ چوڏهن
سئو سال کان اڳ جڏهن نزول قرآن ٿيو ته هن حڪم امت محمديه کي مليو
ته توهان پنهنجي پياري حبيب رسول مقبول صلي الله عليه وسلم تي درود
شريف پڙهو.

تو مٿين چئو ٿا ته هر ڪم جيڪو نبوت بعد ٿئي چاهي اهو ڀلو هجي يا برو اهو بدعت
سيئه آهي. آئون چوان ٿو ته ائين هرگز نه آهي. جڏهن حضرت عمر رضي الله عنه
تراويح شروع ڪرايون ته هن پاڻ فرمايو ته هي بدعت تمام سهڻي آهي
(نعمت البدعة) -

انهيءَ مان ثابت ٿيو ته بدعت ٻه قسم آهي هڪ حسنه ٻي سيئه جيئن
حضرت خواجه محمد حسن جان رحمة الله عليه پنهنجي ڪتاب طريق النجات ۾ لکيو
آهي ۽ محقق علامه شامي به لکيو آهي ته صلواة وسلام اذان سان گڏ
بدعت حسنه يعني نيڪ ڪم آهي. باقي يهودين ۽ نصارن پنهنجن نبين کي
الله جا پٽ نعوذ بالله سڏيون ٿي. پر اسين اهل سنت والجماعت حضور ڪريم
صلى الله عليه وسلم کي خدا تعالى جو ٻانهو (عبده) ۽ رسول ڪري مڃون
ٿا. مون کي ته عجب انهيءَ ڳالهه جو آهي ته جهڙي طرح ڪلمو پڙهو ٿا اهڙي طرح صلواة
وسلام پڙهڻ کان منع ٿا ڪريو

الراقم
عبدالوحيد مجددي
انڊيرو ٢٤ مئي
١٩٨٤ع

هدايه اولين

انس رضی الله تعالى عنه هو ابن مالك بن النضر الخزرجي الانصاري خادم رسول الله صلى الله عليه وسلم ودعى رسول الله صلى الله عليه وسلم لانس بن مالك بقوله اللهم اكثر ماله وولده وبارك فيه فاجاب الله دعاءه فكثر ماله حتى ان ارضه كانت تثمر فى السنة مرتين و دفن من صلبه سوى ولد ولده مأة وخمس وعشرين نفسا كما اخرج الطبرانی عنه. مزيلة الدراية لمقدمة الهداية ص٣

خاتمة:-
قال العلماء رحمهم الله تعالى الوصية فى المنام غير نافذة الا وصية ثابت بن قيس رضى الله تعالى عنه فهو من خصائصه رضی الله تعالى عنه. مزيلة الدراية لمقدمة الهداية ص٤

بلال بن رباح الحبشي القرشى مولى ابى بكر الصديق رضى الله تعالى عنه وهو اول من اذن لرسول الله صلى الله عليه وسلم وما دام مؤذنا زمان حياته ولما توفى رسول الله صلى الله عليه وسلم ذهب الى الشام و اقام بها الى ان مات:-
واذن ايضا فى قدمة قدمها الى المدينة لزيارة قبر رسول الله صلى الله عليه وسلم وله فضائل كثيرة ومناقب غفيرة -

اذ وفاته كانت بدمشق فى سنة عشرين منيلة الدراية لمقدمة الهداية للعلامة عبدالحي لكهنوى ص٨.

ابو طالب بن عبدالمطلب عم النبي صلى الله عليه وسلم فقد وردت الاحاديث والاستدلال صريحة فى موت ابى طالب على الكفر وهو مختار عند المحققين منيلة الدراية ص٦

فائدة قال النووى قال ابن عباس اول من تزوجها رسول الله صلى الله عليه وسلم خديجة، ثم سودة ثم عائشة ثم حفصة ثم زينب ثم ام حبيبة ثم ام سلمة ثم زينب بنت جحش ثم جويرية ثم صفية ثم ميمونة، منيلة الدراية ص١٥

عباس بن عبدالمطلب رضى الله تعالى عنه عم رسول الله صلى الله عليه وسلم كان اسن منه بثلاث سنين ومناقبه شهيرة وبه استسقى عمر بن الخطاب رضى الله عنه بعد وفاة رسول الله صلى الله عليه وسلم كما هو مروي فى صحيح البخاري وكان ذالك فى السنة السابعة من الهجرة والصحيح انه اسلم حين اسر ثم استحكم اسلامه حتى قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ايها الناس من اذى عمى فقد اذانى فانما عم الرجل صنو ابيه د اعمثله ، وكانت وفاته فى رمضان سنة اثنين وثلاثين منيلة الدراية ص١٥

المهاجرون هم الذين هاجروا من مكة فمنهم من هاجر الى المدينة اولا ومنهم من هاجر الى الحبشة اولا ثم الى المدينة وهم اصحاب الهجرتين.

منبلة الدراية ص ١٩

بئر زمزم :- بئر في المسجد الحرام بينها وبين الكعبة ثمان وثلاثون ذراعا على ما ذكره النووي سميت بها لكثرة ماءها يقال ماء زمزم اي ماء كثير ولها اسماء كثيرة كطيبة وسيدة وسالمة وكافية وموسنة وغيره منبلة الدراية ص٢٠.

الحجر الاسود :- حجر مخطط مركوز في جانب الكعبة وردت في مناقبه احاديث كثيرة، منها ما ورد في الصحاح عن عمر انه جاء الى الحجر الاسود وقبله وقال اني اعلم انك حجر لا تنفع ولا تضر ولولا اني رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم قبلتك - وزاد الحاكم في روايته وقال علي رضي الله عنه يا امير المؤمنين هو يضر وينفع ولو علمت من تأويل كتاب الله لعلمت كما اقول قال الله تعالى واذ اخذ ربك من بني آدم من ظهورهم ذريتهم الآية فلما اقروا انه رب وانهم العبيد كتب ميثاقهم في رق والقمة في هذا الحجر وانه يبعث يوم القيامة وله عينان وشفتان يشهد لمن وافى بالموافاة فهو امين الله في هذا الكتاب فقال له عمر رضي الله عنه لا ابقاني الله بارض لست فيها يا ابا الحسن

منبلة الدراية ص٢١

علي الدين ابو الحسن (الحجر الاسود) ...

بسم الله الرحمن الرحيم

خطبه اول

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ جَعَلَ يَوْمَ الْجُمْعَةِ سَيِّدِ

الْاَيَّامِ وَلَا نَعْبُدُ وَلَا نَسْتَعِيْنُ اِلَّا اِيَّاهُ وَهُوَ الَّذِيْ

فَرَضَ صَلٰوةَ الْجُمُعَةِ لِقَوْلِهٖ اِذَا نُوْدِيَ لِلصَّلٰوةِ

مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا اِلٰى ذِكْرِ اللّٰهِ وَالصَّلٰوةُ

عَلٰى مُحَمَّدٍ سَيِّدِ الْاَنَامِ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ

الْكِرَامِ خُصُوْصًا عَلٰى اَفْضَلِ الْبَشَرِ بَعْدَ الْاَنْبِيَآءِ

بِالتَّحْقِيْقِ اَمِيْرِ الْمُؤْمِنِيْنَ اَبِيْ بَكْرِ الصِّدِّيْقِ وَعَلَى النَّاطِقِ

بِالصِّدْقِ وَالصَّوَابِ اَمِيْرِ الْمُؤْمِنِيْنَ عُمَرَ ابْنِ الْخَطَّابِ

وَعَلَى كَامِلِ الْحَيَاءِ وَالْإِيقَانِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عُثْمَانَ
ابْنِ عَفَّانَ وَعَلَى غَالِبِ كُلِّ غَالِبٍ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ
عَلِيِّ ابْنِ ابِيطَالِبٍ. وَعَلَى الْإِمَامَيْنِ الْهُمَامَيْنِ
السَّعِيدَيْنِ الشَّهِيدَيْنِ أَبِي مُحَمَّدٍ الْحَسَنِ وَابِى
عَبْدِ اللّٰهِ الْحُسَيْنِ وَعَلَى أُمِّهِمَا سَيِّدَةِ النِّسَاءِ
فَاطِمَةَ الزَّهْرَاءِ وَعَلَى عَمَّيْهِ الشَّرِيفَيْنِ الْمُطَهَّرَيْنِ
مِنَ الْادْنَاسِ الْحَمْزَةِ وَالْعَبَّاسِ وَعَلَى السِّتَّةِ الْبَاقِيَةِ
مِنَ الْعَشَرَةِ الْمُبَشَّرَةِ وَسَائِرِ الصَّحَابَةِ وَالتَّابِعِينَ
رِضْوَانُ اللّٰهِ تَعَالَى عَلَيْهِمْ اجْمَعِينَ بَارَكَ اللّٰهُ لَنَا

وَلَكُمْ فِي الْقُرْآنِ الْعَظِيمِ وَنَفَعَنَا وَإِيَّاكُمْ بِالْآيٰتِ

وَالذِّكْرِ الْحَكِيمِ ؞

خطبه ثانيه

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ نَحْمَدُهُ وَنَسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ وَنُؤْمِنُ

بِهِ وَنَتَوَكَّلُ عَلَيْهِ وَنَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا

وَمِنْ سَيِّاٰتِ أَعْمَالِنَا مَنْ يَهْدِهِ اللّٰهُ فَلَا مُضِلَّ

لَهُ وَمَنْ يُضْلِلْهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ وَنَشْهَدُ أَنَّ

مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ ط إِنَّ اللّٰهَ وَمَلٰئِكَتَهُ

يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ

وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ط اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَّعَلٰى آلِ مُحَمَّدٍ

بعدد من صلى وصام ۝ اللهم صل على محمد وعلى

آل محمد بعدد من قعد وقام ۝ وصل على جميع

الانبياء والمرسلين وعلى كل ملائكتك المقربين

وعلى عباد الله الصالحين ۝ برحمتك يا ارحم الراحمين ۝

عباد الله ان الله يأمر بالعدل والاحسان وايتاء

ذي القربى وينهى عن الفحشاء والمنكر والبغي

يعظكم لعلكم تذكرون ۝ ولذكر الله تعالى

اعلى واولى واعز واجل واتم واهم واكبر

والله يعلم بما تصنعون ۝

× إستفتاء ×

حامداً ومصلياً ومسلماً

وصح النكاح بلا ذكر مهر ومع نفيه ــ اي بلا ذكر مهر اي عند العقد
وانما يصح النكاح في هذه الصورة وفي صورة نفي المهر بان يصح عند العقد
بعدما اعطاء المهر لان المهر ليس بشرط في انعقاده يدل عليه قوله
تعالى لاجناح عليكم ان طلقتم النساء مالم تمسوهن او تفرضوا لهن فريضة
اى المهر وهو لا يمكن بدون انعقاد النكاح فدل ذلك على جوازه بدون
ذكره وتعيينه وهو يشتمل عدم الذكر مطلقاً ونفيه ولما صح النكاح
في هاتين الصورتين صح في صورة ما اذا ذكر في المهر ما لا قيمة له
كالخمر والخنزير ونحوهما مما هو ليس بمتقوم شرعاً وكذا في ذكر المجهول
القيمة كمطلق الثوب والدابة وذكر ما لا يصلح جعله مهراً كتعليم
القرآن مما ليس بمال باب المهر ص٣١ شرح الوقاية المجلد الثاني سعيد
ايچ-ايم-كمپنى كراچي ء- باب المهر ء- صح النكاح بلا
ذكره واقله عشرة دراهم ص١٠٣ كنز الدقائق مطبوعه مكتبه امدايه
ملتان ١٢ ء- باب المهر ء- قال ويصح النكاح وان لم يسم فيه
مهر لان النكاح عقد انضمام وازدواج لغة فيتم بالزوجين ثم المهر واجب شرعاً
ابانة لشرف المحل فلا يحتاج الى ذكره لصحة النكاح ص٣٠٥ هدايه اولين ملتان
د رهم ــ ط ــ ا ــ ٣ ــ اوا زنن شرعيه ء- حضرة المفتي عبد الرحيم السرهندي د سمبر ١٩٨٥ء

حامدًا او مصليا ومسلما

ما حكم الدعاء لجميع صلواة الجنازة هل هو حسن ام لا وعلى الثاني هل يجوز ام لا بينوا بالبرهان توجروا عند الرحمن الجواب اقول معتصما بذيل الرسول المقبول عليه افضل الصلواة عدد النسوة والفحول انه جائز مشروع مستحسن مستنبط من الاقوال النبوية مستخرج عن الافعال المصطفوية على صاحبها الصلواة الصمدية. منها ما اخرجه مسلم عن ام سلمة والطبراني عن ابي بكرة قالت دخل رسول الله صلى الله عليه وسلم على ابي سلمة وقد شق بصره فاغمضها النبي صلى الله عليه وسلم ثم قال ان الروح اذا قبض تبعه البصر فضج ناس من اهله فقال لا تدعو على انفسكم الا بخير فان الملائكة يؤمنون على ما تقولون ثم قال اللهم اغفر لابي سلمة وارفع درجته في المهتدين واخلفه في عقبه في الغابرين واغفر لنا وله يا رب العالمين وافسح له في قبره ونور له فيه. ومنها ما اخرجه ابو داؤد مختصرا والطبراني من طريق عروة ان الطلحة بن البراء مرض الخ فاخبر النبي صلى الله عليه وسلم حين اصبح فجاء حتى وقف على قبره فصف الناس معه ثم رفع يديه فقال اللهم الق طلحة يضحك اليك و تضحك اليه الظاهر ان دعائه صلى الله عليه وسلم على ابي سلمة كان قبل الصلواة وعلى طلحة حين اخبر وقد دفن طلحة في الليل ولكن ثبت منهما مشروعية الدعاء للميت زائدة على الصلواة فلا يمنع عنه الا بدليل وارد فيه

ومنها ما اخرجه حافظ ابو بكر ابن السني في كتابه عمل اليوم والليلة عن انس رضي الله تعالى عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم انه قال ما من عبد يبسط كفيه في دبر كل صلاة ثم يقول اللهم الى الا كان حقا على الله تعالى عز وجل ان لا يرد يديه خائبين وله شاهد اخرجه للطبراني عن العرباض بن السارية من صلى صلاة مفروضة فله دعاء مستجابة وهنا نرى -

بتحسين الدعاء بعد ما صلى عليه لان قوله عليه الصلاة والسلام في دبر كل صلاة عام شامل للصلوات الخمس وصلاة الجنازة وغيرها فليحفظه فانه متمسك قوي وصراط سوى لا يعرض عنه الا متعصب او غوي ومنها ما اخرجه ابو داؤد وابن ماجة وابن حبان وصححه -

+ الجزيري مرفوعا ؛ اذا صليتم على الميت فاخلصوا له الدعا اطلق القول فيه بتخليص الدعاء سواء كان في الصلاة او خارجها فلا تقييد على ما بعد الثالثة من غير ضرورة داعية اليه بل يتضمن اطلاقه حسن الدعاء بعد الصلاة ايضا ويؤيده ما اخرجه البخاري في تاريخه عن الربيع بنت معود باسناد حسن اذا صلوا على جنازة فاثنوا عليها خيرا بقول الرب اجزت شهادتكم فيما يعلمون واغفر له ما لا يعلمون وقد ورد في رواية حاكم عن ابن عمر رضي الله عنه الدعاء ينفع مما نزل ومما لم ينزل فعليكم يا عباد الله بالدعا قال

الجزري قال الشيخ حسن بن نصير و معهد فاى مانع دمنع عنه على ان المقام
اشد احتياجا اليه ساعة بعد ساعة كرة بعد كرة و يدل عليه ما اخرجه
البيهقي في شعب الايمان والديلمي عن ابن عباس قال قال النبي صلى الله عليه وسلم
ما الميت في قبره الا شبه الغريق المتغوث ينتظر دعوة تلحقه من اب او ام
او اخ او ولد او صديق ثقة فاذا لحقته كانت احب اليه من الدنيا وما فيها
و ان الله ليدخل على اهل القبور من دعاء اهل الارض امثال الجبال وان
هدية الاحياء الى الاموات الاستغفار وما ورد في الاسراع بالجنازة
فما مورد به ما اذا وضعت الجنازة فاحتملها الرجال على اعناقهم كما في
الحديث قال السيوطي في زهر الربى على قوله اسرعوا بالجنازة اى بحملها الى القبر
وقيل المعنى لاسراع بتجهيزها وعلى الاول المراد بالاسراع شدة المشي انتهى قلت
وهو الموافق لقوله عليه الصلوة والسلام وان كانت غير ذلك فشر تضعونه عن رقابكم
واليه يشير قول الفقهاء في كتبهم ولو ضمن سيره بقراءة الاربع ويعجل به بلا
خبب و بلا جلوس قبل وضعه عن اعناق الرجال انتهى على ان الدعاء لا ينافي الاسراع
اذ الدعاء من تجهيز الميت واستعداده و يكونا في وقت قليل والقليل كالعدم
هذا والعلم عند الله العظيم :- حرره المعتصم بحبل الله المتين ابو البقاء مظهر الدين
تجاوز الله عن سيئاته في الدنيا و في يوم الدين آمين ثم آمين :-

ابو البقا
مظهر الدين عفي عنه

نقل كردم اين تحرير از كتاب ارشاد احمدي في رد فرقة محمدي مطبوعه ...
٢٣ رجب المرجب ١٣٠٣ هـ

السوال

ڇا ٿا فرمائن علماءِ سڳورا ابقاهم الله تعالیٰ الی يوم القيامة هن صورت مسئلي ۾ ته ميت متعلق جيڪي حق آهن جهڙوڪ نماز، روزا، حج، فطرو، نذر معين يا نذر غير معين، اضحيه، ڪفارا، قرض وغيرها تن جو اسقاط يعني فديو ڏيڻ حق ڪيل آهي؟ اهو شايا پيشين شايا قرآن ڪريم شايا مشروع ثابت آهي يا نه. بعضي چوندا آهن ته اسقاط ڪي بدعت ۾ جاهلن جو اختراع ۽ علماءِ جو فريب چون ٿا بيان فرمائيندا ته اهو ڇو ثابت ۽ شرع جو حڪم ڇا آهي يا نه. بينوا بيانا شافيا اجرڪم الله تعالیٰ اجرا متڪافيا؟

الجواب بعون الملک العزيز العليم:-

ميت جي متان نماز جيڪي قضا ٿيون ۾ روزا ۽ فطرو وغيرها رهيل آهن ۾ ادا نه ڪيا هوندا ته اهي مرڻ کان پوءِ انهي جي ڪري سخت عذاب ۾ گرفتار ٿئي ٿو. جيئن ڪتاب تذڪرة الواعظين باب ثالث صـ ١٠ ۾ فرمايل آهي ته حضور ڪريم صلی الله عليه وسلم فرمايو آهي ته "من ترک الصلوٰة بلا عذر لقي في النار ثمانين حقبة والحقبة ثمانون سنة والسنة ثمانون شهرا والشهر ثمانون يوما واليوم ثمانون ساعة والساعة ثمانون الف سنة مما تعدون:- يعني جيڪو نماز بنا عذر جي ڇڏيندو اهو باهه ۾ اسي حقب رهندو ۽ حقب ۾ اسي ورهيه آهن جن ورهيه ۾ اسي مهينا آهن جن مهيني ۾ اسي ڏينهن هوندا آهن جن ڏينهن ۾ اسي ساعتون هونديون آهن جن هڪڙي ساعت ۾ هتان جا ڳڻيل اسي ورهيه هوندا آهن.

ٻي حديث مشڪوٰة المصابيح ۾ ته ڪره ب صـ ١٥٥ ۾ حضرت ابن عباس رضي الله تعالیٰ عنهما کان روايت ڪيل آهي حضور ڪريم صلی الله عليه وسلم فرمائي ٿو ته "من افطر يوما

من رمضان من غير رخصة ولا مرض يحرق في الجحيم تسع مأة الف بسبب افطاره
الصوم الواحد ؛- ترجمو جنهن بنا عذر شرعي ۽ بنا رخصت شرعي ۽ مرض جي هڪ روزو
نه رکيو ان کي نو سئو هزار ورهه هڪ روزي نه رکڻ جي عيوض جهنم ۾ ساڙيو
ويندو ۔ اهڙي طرح ٻين حقن جي نه ادا ڪرڻ جي ڪري به عذاب ڪيو ويندو ۽ انهن
حقن جي اسقاط يعني ڪيرائڻ لاءِ اسان کي اسان جي سردار ۽ ٻنهي جهانن جي ليکن مڪان
حضرت محمد مصطفيٰ صلي الله عليه وسلم ان نشا فديو ڏيئي ڪيرائڻ جو حڪم فرمايو آهي ۔
جيئن ترمذي شريف باب الصوم ص ١٢٣/١٩٠ ۾ حضرت ابن عمر رضي الله تعاليٰ عنهما
کان روايت آهي ته حضور ڪريم صلي الله عليه وسلم جن فرمايو آهي ته من مات وعليه
صيام شهر رمضان فليطعم مكان كل يوم مسكينا ؛ اهڙي طرح مشڪوة شريف
۾ به آهي هن جو مطلب هيءُ آهي ته جيڪو مري وڃي ۽ ان جي مٿان رمضان جا روزا
قضا رهيل آهن ته انهن جي وارثن کي گهرجي ته اُن جي هر هڪ روزي جي عيوض
طعام مسڪين کي فديه ڏيئي يعني هر هڪ روزي جي عيوض ٻه پائيون
ڪڻڪ يا اَٽو جون يا اٺ پائيون جَوَن جو يا کارڪن جو يا انهن جي قيمت مسڪين کي
فديه ڏئي اسقاط ڪرائي يعني ڏوهه لهرائي ؛-
انهن حديثن شريفن مان ثابت ٿيو ته حضور ڪريم صلي الله عليه وسلم به پنهنجي زماني فديه
سان اسقاط ڪرڻ جو حڪم فرمايو آهي يعني فديو ڏيئي نماز روزو وغيرهما
جي اسقاط يعني ڪيرائڻ جو امر ڪيو آهي، معلوم ٿيو ته ان سان پائن جي قيمت سان

اسقاط حضور ڪريم صلي الله عليه وسلم جي زماني ۾ ثابت ٿيو. جيئن ته ۾ سند صحيح سان
آهي جيڪا عيني ۾ سنڌي طبع حاشيه البخاري باب الصوم ص ۲۶۳ ج ۱ ۾ مڪمل آهي ته
حضرت عمر رضي الله تعالى عنه فرمائي ٿو ته موت ... بي بي عائشه صديقه رضي الله تعالى عنها
کي چيو ته ان امي توفيت وعليها صيام رمضان ايصلح ان اقضي عنها
قالت لا وان تصدقي عنها مكان كل يوم على مسكين خير من صيامك ۔ يعني
منهنجي ماءُ فوت ٿي آهي انهيءَ تي روزا قضا رهيل آهن ڇا آءٌ ماءُ طرفان قضا ڪري سگهان ٿي؟
ته بي بي صاحبه رضي الله عنها فرمايو ته قضا ڪرڻ کان بهتر آهي روزي جي بدلي طعام
مسڪين کي ڏئي ڇڏين ته اهو تنهنجي روزي ڪرڻ کان بهتر آهي۔

۽ حديث شريف ۾ حضرت ابن عباس رضي الله تعالى عنهما کان روايت آهي ته ان
رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لا يصوم احد عن احد ولا يصلي احد عن احد
ولكن يطعم عنه رواه النسائي والعيني لم حاشية البخاري باب الصوم ص ۲۶۳ ج ۱
۽ مجموعه رسائل شامي ص ۲۱۳ ج ۱ ۽ مجمع الانهر ص ۲۳۲ ج ۱ ۽ مشڪل الآثار ص ۱۴۱ ج ۳
والنهي ص ۲۸۲ ج ۲ هن حديث جو مطلب آهي ته حضور ڪريم صلي الله عليه وسلم فرمايو
آهي ته ڪنهن جي مٿان جيڪي هن جا نماز روزا رهيل هجن ته ڪو به انهن رهيل هجڻ
ته انهن جي عوض قضا ڪري بلڪه هر هڪ روزي
هر هڪ نماز جي عوض طعام هڪ مسڪين کي فديه ڏنو وڃي ٿو۔

مجموعه رسائل الشامي ص ۱۹۲ مطبع سهيل اڪيڊمي لاهور ۾ مڪمل آهي ته

ئە فيجب ان يقدم الاهم فالاهم فيقدم حقوق العباد ثم بانواع الله كزكاة ماله
او ما تبقى عليه وبالحج الفرض ان لم يكن حج وبكفارة كل يمين حنث فيها
وبقية الكفارات المذكورة ان كان عليه شي منها مع مراعاة العدد في مصرفها
كما علمت وبالنذور وبفدية الطعام الصيام والصلواة ويكفي دفعها لواحد
بما في ذمته من الاضاحي وصدقات الفطر ونحو ذالك فمن اهمله اذا ترك
شيئا منه اثما ويموت عاصيا ويستوجب النار ÷ وهكذا في البحر بمعناه
ص ٣٠٦ ج ٢ وهكذا في الطحطاوي ص ٢٩٢ وغيرها من المعتبرات :-

اُهي جي مطلب هيءَ آهي تہ ميت جي مٿان جيڪي مقصودي حق هجن اول اهي ادا هجن
لوڙ زكواة الاهي لوءِ حج فرض ۽ كفارة قسم جي جيڪا بيل هجي ۽ باقي ڪفارتن ۽
نذر ۽ فديا نمازن ۽ روزن جا ۽ جيڪي اهي جي ذمي تي اضحيون ۽ صدقا فطري
جا وغيرها هيل آهن ادا ڪجن. اهي ميت جي مٿان رهيل هوندا ۽ اهڙا ادا
ڪرڻ جي عاذ بوتہ ميت گنهگار ۽ لائق عذاب باھ جو ٿيندو :-

معلوم ٿيو تہ اسقاط الصوم مناسب. جي مٿان حق ۽ ويل ۽ اُميد آهي تہ عذاب الهي
باه كان نجات رهو نكارو) حاصل ٿيندو. مجموعه رسائل شامي ص ٢٠٩
طحطاوي ص ٢٩٢ ۾ ڪڪيل آهي تہ واذا علمت ذالك تعلم جهل من يقول ان
اسقاط الصلواة لا اصل له اذ هذا ابطال المتفق عليه بين اهل المذهب اه
مطلب تہ توجہ آهن متيون عبارتون جائيون تہ لوءِ تيمين جاهل ترجمي

جيئن ته اسقاط غناءِ ضمانت جي لاءِ دليل ۾ اصل نه آهي سو ته اجمال آهن
جو ته اهل مذاهب جي وچ ۾ اسقاط متفق عليه آهي. قسطلاني ڪتاب العلم
ص ۱۹۰/ج ۱ ۾ لکيل آهي ته الصدقة النافلة الماحية لكثير من الذنوب المدخلة
في النار اهـ. يعني صدقه نفلي جيڪي گناهن ۾ داخل ڪندڙ آهن انهن گهڻن
گناهن کي ميٽيندڙ آهي. هن متن مان تحقيق ثابت ٿيو ته ميت جي مٿان
جيڪي حقوق الله يا حقوق العباد رهيل آهن موت جي ڪري انهن جي ادائگي
کان عاجز ۽ قاصر آهي ته پوءِ مرڻ کان بعد سندس وارث جيڪا ان جي اسقاط
ڪرائي ٿو اهو مشروع ۽ ثابت آهي. پوءِ جن چيو آهي ته اسقاط ڪرائي يا قرآن
ڪريم ڦيرائي اسقاط ڪرائي ته به صحيح ثابت آهي.

اسقاط جي اصل ۾ ڪو به اختلاف نه آهي اسقاط حنفي مذهبن جي اتفاق سان مشروع
۽ ثابت آهي. جيئن ڪتاب مبسوط ۾ لکيل آهي وفدية الصلوة مع
غيرها لما ثبت في متون المذهب صرح بانه المتفق عليه في المذهب
بل مالك والشافعي واحمد ايضا قالوا بجواز الفدية في الصوم والصلوة
عن الميت كما في حنفيه معه التعليم الحسين جامع الرموز ص ۲۶۰/۱۴۰ ۾ مجمع الانهار
ص ۲۳۲/۱۴۰ ۽ در المختار ص ۲۶۰/۱۴۰ ۾ لکيل آهي ته ولا خلاف بين اصحاب المذاهب
الاربعة كما مر مستحسن يصل اليه ثوابه اهـ. معلوم ٿيو ته اصل ۾
ڪو به اختلاف نه آهي مگر ڪيفيت ۾ اختلاف آهي. ڪجهه علماءَ ڪن

اثنا يا ئيشين سان اسقاطه آنهى جهن بي تحقيقات قيمتي آنهى . بعضى علماء ونترة
كى لم بجودوران مرجح آنهى . صاحب فتوى سمرقندي جو علامه ابو الليث رحمة الله عليه
انهي قرآن كريم جي دورانك اسقاط يه تحقيق ع سند قوي سان قومنا اوله
مشهود لها بالخير كانا وفي مشروع ثابت كيدا آنهى جينك پانا ضمانتي تا
حدثنا عباس بن سفيان عن ابي علية عن ابن عون عن محمد عن عبد الله بن
عمر رضي الله عنهم قال عمر رضي الله عنه ايها المؤمنون اجعلوا القرآن وسيلة الى
نجاة الموتى فتحلقوا وقولوا اللهم اغفر لهذا الميت بحرمة القرآن الكريم و
تناولوا بايديكم متناولة و فعل عمر رضي الله تعالى عنه في آخر الخلافة في
زمانه لامرأة ملفية بحيبة زوجة كلاب (وفي نسخة ملاب) بجزء القرآن
من تبارك الى عم يتساءلون وشاع فعله في زمان خلافة عثمان رضي الله عنه
بانكار مروان عنادا وقال الامام السمرقندي ثم اشتهر في خلافة هارون
الرشيد من غير انكار نكير دوران القرآن لحيلة الاسقاط فاصله ثابت
عن عمر رضي الله تعالى عنه وان لم يذكر في الكتب المشهورة من الاحاديث
ولكنه مذكور في كتب التواريخ بسند قوي .

وقال المؤرخ صاحب الفتوح محمد بن عمر الواقدي اخبرنا ابن جريج
عن ابن شهاب عن ابي سلمة عن ابي موسى الاشعري رضي الله عنهم
قال فعل عمر رضي الله تعالى عنه دوران القرآن في عشرين رجلا لجمع صلواة الجنازة

لامرأة ملقبة بحبيبة ورجل من قبيلة الانصار حفظنا اسمه اهـ وثبت
بهذا السند الآتي ايضا اخبرنا سعد عن ايوب عن جميع عن عبد الرحمان
عن ابي بكرة رضي الله تعالى عنه انه اوجد دوراة القرآن عمر رضي الله تعالى عنه
والقرآن شافع للمؤمنين حياتا و بعد الممات اهـ فتاوي سمرقندي
لابي الليث ثم المنهاج الواضح ص ١٦٣ اهڙن دليلن معتبرن مان صراحة
هي مطلب ظاهر ٿي پيو ته طريقه اسقاط جو اڄ ڪلهه عمل ٿئي ٿو آهي.
نه جاهلن جو ٺاهيل آهي نه عالمن جو فريب آهي. مگر سيدنا عمر فاروق رضي الله عنه
جو ايجاد ڪيل آهي. جنهن کي سيدنا عثمان رضي الله عنه جي تائيد حاصل آهي حضرت
عمر فاروق رضي الله عنه حضرات خلفاء راشدين رضي الله عنهم جي اتباع يعني پيروي
ڪرڻ جو ارشاد آهي :-
اسان کي اسان جي آقا نامدار مولانا فداه هنن لفظن ۾ ارشاد فرمايو آهي
عليكم بسنتي وسنة الخلفاء الراشدين المهديين رضي الله عنهم . يعني
آنحضرت صلي الله عليه وسلم جن فرمايو آهي ته زمان مان هر هڪ فرد مسلمان تي
لازم آهي ته منهنجي طريقي ۽ منهنجن خليفن جيئن چارن سڳورن
رضي الله تعالى عنهم جي طريقي تي عمل ڪري.
پوءِ جڏهن حضرت عمر رضي الله عنه ايجاد ڪيو آهي تنهن کي بدعت ۽ علماءَ جو
فريب ۽ جاهلن جو ٺاهيو چوڻ وڏي جسارت ۽ غايت حماقت ۽ جهالت آهي :-

العياذ بالله. الحاصل:- ته اسقاط جي معنيٰ آهي ڪيرائڻ لوڏڻ ان ۾ پئسن سان يا
قرآن ڪريم سان فديو ڏيئي ميت جي حقن کي اسقاط ڪرڻ يعني ڪيرائڻ
لازم ۽ واجب آهي:- امام شافعي رحمة الله عليه وٽ مطلقًا واجب آهي وصيت
ڪري يا نه ڪري مگر اسان جي امام اعظم حضرت امام ابوحنيفه رحمة الله عليه وٽ شرط
وصيت سان واجب آهي. جيئن ميت مرڻ وقت يا بيماري سخت جي وقت
وصيت ڪئي هجي ته جيڪي منهنجي مٿان حق نماز روزن وغيره جا رهيل
آهن تن جي فديو ڏئي منهنجي حقن جو اسقاط ڪجو.

پر جيڪڏهن وصيت ڪانه ڪئي اٿس ته به وارثن کي گهرجي ته تبرڪن ثواب
خاطر سندس اسقاط ڪن يعني انهن پئسن يا قرآن ڪريم فديو ڪري
جيڪي مشروع آهن سي ڪرائي:- امام محمد رحمه الله زيادات ۾ ذڪر ڪيو آهي
ته جيڪو اسقاط وارث يا اجنبي ميت جي وصيت کان سواءِ ڪرائي ٿو سو به
جائز آهي. ۽ انهيءَ سان به ميت جي مٿان جيڪي حق آهي سي ڪري پوندا.
يعني اسقاط ادا ڪرڻ جي ڪري لهي ويندا. جيئن علامه ابن الهمام فتح القدير
۾ فرمائي ٿو:- ثم اعلم انه اذا اوصى بفدية الصوم يحكم بالجواز قطعًا لانه
منصوص عليه اما اذا لم يوص فتطوع به الوارث فقد قال محمد في الزيادات
انه يجزيه اه. ساڳي طرح فتاوى قاضيخان ۾ لکيل آهي ته ان تبرع الولي
بالاسقاط يجوز اه وفي المراقي الفلاح ۽ يجوز تبرع الاجنبي به اه

فتاوى عالكيلوي كبيري مراقي الفلاح شافي مجموعة رسائل شافي كتاب فاتح
لباب جوهرة النيرة جامع الرموز ملتقى منبع الانهر تاتارخانية تنوير
طحاوي عيني الهداية ملتقط نورالهدى جزء ٥ شافي تصريح تيرا آكي جهنكي
تحقيق بسيط دقيق جي د ركعة جهي تة اهن كي مطالع عري تة ينكشف خطاءة ه
ويرد كبده ويثلج فواده : كبيري يكلميل آهي تة وان كانت الصلاة كثيرة
والنطفة قليلة يعطي ثلاثة اصوع عن صلاة يوم وليلة مع الوتر
مثلا ثم يدفعها الفقير الى الوارث ثم يدفعها الوارث الى الفقير ثم يدفعها
الفقير الى الوارث هكذا يفعل مرارا حتى يستوعب الصلاة ونحوها و
مثله في التاتارخانية وجواهر النفيس د- اهي عبارتن جو هي مطلب آهي تة
جيكڏهن ميت جي ماني غانهن كهڙو نه هيل آهن ۽ ان عن كهي جوكوءِ
آهي تة وارث وتر سميت رات ڏينهن جي غانهن لاءِ ڪي ٽويا ان ڪڻهي
آڻي فقير کي ڏيئي في ٽويا فلاڻي ماڻهوءَ ڏينهن جي غانهن جو بدلو جي
عوض ڏي ڏيندو فقير جي نيت قبولهم. ورثي اهي فقير وارث کي
ڏينو ۽ فلاڻي جي ماني جي نمازن ڏينهن جو قضا ڏيڻ آهن
تنهن جي عوض ڏيکي في ٽويا موڪلي ملڪيت ڪاملي سان کي
ڏيئي ڏيئي اهي ڪيڏو هو مٿي پيا ڏيندا ۽ ونتا: تان جو سڀئي
نمازون غانهن جي عوضي ۽ ٻئي ۽ ٻين ۽ وغيره جو کلا ڏئي

جيعا آڅيون لوء بيجارِيَّ مِ اهوانُّ فقيرِ كِي فدية دُّئي جيلابي مجموع مسائل

علامة الشافعي صـ ٢١٢ / جـ ١ مطبع لاهور مِ كليل آهِيَ ، والمنصوص في كلامهم

متونا وشروحا وحواشي وان الميت لو لم يملك شيئا يفعل له ذلك

الوارث من ماله ان شاء فان لم يكن للوارث مال يستوهب من الغير

او يستقرض و ذلك لنفسه و يدفع الى المسكين لا ليتصدق

المسكين الى بعض ورثته لا ليتصدق له و لا ثم حتى يتم لكل

صلاة ما ذكرنا اهـ . اِتّان مِ معلوم ثيوة ميت جيحدا هن لو شيِّ مجموعِ

مِ چئي لو بجن نفا سدس اسقاط بجي تر وارث كِي كرجيه بجن كانهن لوءِ

يادَّ ئوءِ لو بخشش طور ياقرض طور و فيا ضمن مسكين كا ميت جي فدية ادائي

وري اهيو مسكين ميت جي فدية وارث كِي ادَّ ئو لو يا ئوءِ لوءِ ئي اهڙي

طرح بيا ذئي وئيا تان جو جملا هن سڀجن تر سب حق اداهي جيعا آهن

لوء بيجارِيَّ اهو وارث مسكين كي فدية اهو ان يا بيشر فدية مِ دُّئي

يهڙي انشاء الله تعالى ميت جا اسقاط لو به قبول ئيندو .

علامه طحاوي لكيو آهِيَ لا بد من تكرار القبض و الدفع حتى يسقط ما

كان يظن على الميت من صيام او صلاة او نحوها و هذا هو المخلص

في ذلك انشاء الله . انهي جـ مطالب مِ اهيءَ آهِيَ فدية ذِيڻ جي ذي و

صوري تان مِ جنهن سڀجهه ميت مثان جيڪي نمازون روزا وغيرها حق

آهن سي ڪري پيا هوندا. ائين صرف نماز ۽ روزي ۾ آهي انسانا

واضح جڳهه:- حضور ڪريم صلي الله عليه وسلم جي زماني ۾ جڏهن صحابه ڪرام فوت ٿيندا هئا ان جي پٺيان پوئين وارن تي جا بيا حق تمام اهم رهيل هوندا هئا جن ڪري وارث ان کي ادا ڪندا هئا جي قيمت ڏيندي ڏني اسقاط ڪرائي ڇڏيندا هئا،

پر قرآن ڪريم سان اسقاط ڪرائڻ جو حڪم حضرت عمر فاروق رضي الله عنه ڪرايو ڇو ته ان ڪري جو ماڻهو مسڪين هئاء جو ادا ڪرڻ جي طاقت ڪانه رکندا هئا تنهن ڪري دور ان قرآن سان گڏ به اسقاط ڪيا ويندا هئا جيئن ڪي به حڪم فرمايا مفتي ابو المسعود شرح تنوير الابصار ۾ لکيو آهي ته فما نفعل الآن من دوران القرآن الكريم لانهم لا افلاس لعدم القدرة باداء الفدية يعني عبارت جو مطلب هي آهي ته هن وقت جيڪو قرآن ڪريم جي دوران سان اسقاط ڪجي ٿي سو صحيح آهي. ڇو ته مسڪين ماڻهن ۾ ڪانهن آهي جوڙ اهڙا ماڻهو جي فديا ادا ڪرڻ جي طاقت نه آهي تنهن ڪري قرآن ڪريم سان اسقاط ڪجي ٿو ته قرآن مجيد جي قيمت وڏي آهي. جنهن جي قيمت الله تعالى جا ڪلام پاڪ آهي الهواسدنيا حقن جي عوض ڏيئي سگهجي ٿو.

طريقه اسقاط:-

ملاحظ السيد الكبير لمحمد رحمة الله عليه جي خلاصه ۾ تحفة الصلحاء ۾ اعلام المؤمنين ۾ لکيل آهي: ولو اعطى الورثة المصحف لفقير واحد من غير

ان يبين قيمة المصحف وتعداد ما فات من الصلاة والصوم وغيرهما من
الواجبات صح وسقط من الميت كل ما فاته ام اه ١ هن عبارت جو
مطلب هي آهي ته جيڪا هن وارث ميت جي حقن روزن نمازن وغيرها
جي بيان ۾ ڪونه ڪيو آهي نه قرآن ڪريم جي قيمت ڪيائين بلڪ سڀني
حقن ميت جي عيوض قرآن شريف هڪ فقير کي ڏني جيڪا پاڻ ته به
صحيح آهي ۽ سڀ حق ميت جي مٿان انشاء الله تعالى ڪري پوندا ۽ هي اسقاط
جي ترتيب ڪرڻي هن طرح آهي كل حق من حقوق الله تعالى ورسوله
من الفرائض والواجبات والكفارات والمنذورات والاضاحي والحج والفطرات
وغير ذالك من حقوق التي لزمت على هذا الميت المتوفى بعدها ادى و
بعدها لم تحد الآن عاجز عن ادائها فقد اعطيتك هذا المصحف
الشريف رجاء من الله تعالى ان يغفره آمين يارب العلمين :- ترجمه :-
جيڪي حق حقوق الله تعالى ۽ الله جي رسول ڪريم صلى الله عليه وسلم جا ۽
واجب ۽ فرض ۽ ڪفارتون ۽ نذر ۽ اضحيون ۽ حج ۽ فطر وغيرها
جيڪي به حق آهن ۽ هن ميت وفات ڪئي جي لازم ٿيا جن مان ڪي ادا ڪيا
۽ ڪي ادا ڪيا نه ۽ هاڻي انهن جي ادا ڪرڻ کان عاجز آهي
تنهن ڪري هي قرآن ڪريم انهن حقن جي عيوض ۾ تو کي ڏنم ملاحظه
ته قبول ڪيم. الله تعالى ۾ اميد آهي ته ميت کي بخشيندو. ڪتاب

سيف المقلدين على اعناق المنكرين ۾ حضرت مولانا عالم نبيل فاضل شهير
عبد الجليل رحمة الله عليه ڪيترن تحقيق ڪثير ۽ دلائل وفير سان لکيو آهي ته
جنهن جو فرمان هيٺ لکجي ٿو ته باعتبار مصالح الله ماله جي لحاظ کان اسقاط
جي باب ۾ احسن طريقو اهل پشاور ۽ اهل خراسان جو هي آهي ته وارث
آهي الهو ٿيڻ ته غلام جماعت ڪانهي پهرين ميت جي حضور ۾ طالب العلم ۽
عالم مسڪين ۽ بيا فقير غازي مسلمان حلقو ڪري يعني جو ڏائره ۾ ميت
جي جماعت ڪري ويهن . ۽ هڪ قرآن شريف جو هڪڙو وقف ڪيل نه هجي بلڪ ڪنهن
جي ملڪيت هجي اهو قرآن مجيد جو وڏي قيمت مثلاً هڪ هزار ۽ سو قيمت
ڪري ۽ انهيءَ مثال ۾ جيڪو مسڪين کي ڪري ڪي ۽ قيمت لکجي ٿي جنهن
جو ڪل ڪري ڪري وارث ميت جو امام کي ڏي ته جو مسڪين ۾ محتاج
آهي بخشي ڇڏي باجيم معتبر هجي ان کي مٿو ڪي ڪري اهي دستي بخشو
لڏ انهيءَ قرآن مجيد ميت جي اسقاط يعني فديه ۾ اوهان کي ڏنو
آهي پوءِ امام مسڪين قبول ڪري اهي دست بسته ۾ قرآن شريف تي پهت
ته ڪي هن ميت آهي ته نمازون ۽ روزا ۽ زڪوات ۽ ٻيا حقوق الله
الله تعالى جا فرض واجب جيڪي هن ميت تي واجب الادا هجن تن
کي ادا ڪيا هوندا تن ۾ ڪي ادا نه ڪيا هوندا انهن يا بوجه من الوجوه
يعني مثلاً درجه قبوليت ۾ نه پهتا هوندا ۽ هنن ادا ڪرڻ جي ادائگي کان

عالمن آهي تنهنڪري هي ڪلام الله شريف ڇهڻ جي قيمت مثلاً هڪ هزار رپيه
آهي ته ان سامان سميت هن ميت جا مرفوت ٿيل حقن جي عيوض ٿورو ڪي
فدئي يعني بخششي ڏنو ڄڻ بڻ جو شرعاً صحيح ٿئي ٿو. هي الفاظ
بخشش جا قرآن ۽ سامان سميت امام قبول ڪري جيڪو سندس ساڄي
پاسي ويٺو هوندو آهي ان کي اسقاط ۾ بخشش ڪندو آهي. اهو قبول ڪري
وري ٻئي ڀر پاسي واري کي بخشش ڪندو آهي. اهو ٿيو قبول ڪري
وري ٻئي ڀر پاسي واري کي بخشش ڪندو آهي تان ته سڀني جماعت حلقي
وارن کي پهچي ٿي اچي امام تائين اچي پهچندو آهي. پوءِ وري امام ٻئي ڀيري
ساڳي طرح شروع ڪندو ۽ ٽئي ڀيري به ساڳي طريقي ٿي ڪندو. امام وٽ پهچندو
دور پورو ٿيندو ۽ حاضرين حلقو يعني جماعت امام سميت انهن ميت جي لاءِ
دعا گهرندا ۽ قبوليت فدئي جي گهرندا. پوءِ وارث ميت جي ڪي گهرا اهو مال ۽
قرآن ڪريم فدئي ۾ [ميت جي] انهن کي بخشش ڪندو ان کان پوءِ اهو وارث اهو مال ۽
قرآن ڪريم مستحقن کي بخشش ڪري ڏيندو. پر جيڪڏهن اهو امام
پاڻ مستحق آهي ته ان کي به بخشش ڪري ڏيڻ جائز آهي.

اسقاط جو طريقو سنڌ ملڪ ۾ :- جيڪو اسقاط علماءِ فقها ڪندا آهن اهو
هن طرح آهي جو پهريائين قرآن ڪريم وارث جو ميلو آڻيندا آهن يا ڪي
نه هوندو ته ٻئي ڪنهن کان بخشش ڪرائي وٺندو آهي پوءِ اهو ميت جي عمر

پڙهندا آهن مثلاً ميت جي عمر چاليهه سال ٿي ته پندرهن سال صغيراڻي جا

ڪاٽ ڪندا آهن باقي عمر پنجويهه سال ٿي هڪ سال جا ڏهه ماهه روزا ڪ

جا ڏين يه صفت عيب جو مقرر ڪيل آهن . پنجن سالن جا سو ڏهاڙا مقرر ڪيل

آهن پنجويهن سالن جا پنج سو ڏهاڙا ان حساب جو مقرر ڪيو. ليڪ اهو حساب

هنن الفاظن جو سانا ميت جو وارث ملا کي بيع ڪري ڏئي پڇي وترو

ڪري ڏيندو آهي :: ترتيب :- مثلاً پنجويهه سو ڏهاڙا ان ڪري بيع

جي شا ملي هنن ميت جي فديه لاءِ نمازن سو سٻا نماز ۽ تمام فرضن ۽ روزن

۽ حج ۽ فطراڻو ۽ ندر معين ۽ ندر غير معين ۽ ڪفارتن ۽ بين حقن الله

تعاليٰ ۽ الله جي رسول جي :- تنهن ڪري اي مولوي يا اي ملا مان توکي انهن

جي عوض ۾ هي قرآن ڪريم بيع ڪري ٿو ڏيان ملا جواب ۾ چوندو ته مون قبول ڪيو.

يا ڪري ته آهي بيع شا ملا جي ماڻهن ان مٿئين وارث کي ڏيڻ لاءِ ...ولو.

چوندو ته باقي قرآن ڪريم آهي ان جي عوض ۾ هي ڏيان ٿو. ملا وارث کي ان ڏئي

ته فقيره کي خيرات ڏنيءَ ۾ ڏئي ۽ ملا پاڻ مسڪين آهي ته اهڙي ان جي طاقت ڪانه

اٿس تنهن ڪري ملا وارث کان ڏيندو آهي لفظ جو ماڻهن شيندو ته پاڻ ان ڏيڻ

ڪانه آڻي ادا ڪندو . اهي لفظ هي آهن بلوغت کان وٺي اهو جڏهن تائين

جيڪي حق حقوق هنن ميت جي مٿان لازم ٿيا جهڙوڪ نمازون روزا حج زڪواتون

۽ فطرا ۽ ٻيا جيڪي حق الله تعاليٰ جا ۽ الله جي رسول جا آهن تنهن جي عوض

اهڙا نه مسڪين فقيرن کي ڏنو آهي پر تون اڃا ملا ڀاڙ مسڪين تحصين تنهن
سڀ ئي تو کي فن ڏير طرح لڳي نه سگهندا :- اهو طريقو اسقاط جو سڀني کان اوڻو علمن
مخدوم محمد هاشم ٺٽوي رحمة الله عليه مخدوم بزرگ سنڌ جا اولياء جهڙوڪ :-
بزرگ رحمهم الله - حضرت مولانا عبدالغفور همايوني - حضرات بزرگ ياڪسر
وغيرهم جو معمول آهي انهي جي قبوليت جو ذريعو آهي، انشاء الله تعالى
خداوند ڪريم پنهنجي فضل ۽ ڪرم سان اسان جو قبول فرمائيندو :-

ميت جا فديا گهڻن فقيرن کي ورهائي ڏيڻ به جائز آهي پر هڪ فديا هڪ
فقير کي به ڏيڻ جائز آهن. جيئن ته جواهر النفيس ص ٢٩ ۾ تفصيل ڏنل آهي:

و اطلاق كلام المصنف (اي صاحب الكيس وكذا غيره من المتون) يدل على
انه لو دفع الفدية جملة الى الفقير الواحد قبل الدفن من غير تفصيل كل نوع
من حقوق الله تعالى جاز ولذا لم يشترط المصنف (وكذا غيره من المتون)
العدد والمقدار وبه اخذ بعض العلماء لكن المفصل افضل فالمفصل
اخذ جمهور العلماء. كتاب الحيل لمحمد رحمة الله عليه ودرر البررة للغزالي
رحمة الله عليه والمنهاج الواضح ص ٢٦٨ ۾ تفصيل ڏنل آهي. قال الامام محمد
رحمه الله اسهل طريقة ان يبيع الوارث على الفقير مصحفا صحيحا
قابل للقراءة بعين فلوس ثم يهب الفقير له ثم وثم حتى يتم لعل
الله يجعله فدية في مقابلة الصوم والصلوة والزكوة والحج وات اه

مٿين عبارتن مان معلوم ٿيو ته سمورا عذر يا هيءُ فقهي جزئي شرع جائز
آهي ۽ قرآن شريف ڏمڪڙي ماڻهوءَ کي وڏي قيمت تي ڏيڻ اهڙي طرح ڏمڪڙي
وغيره جو ڏيڻ جائز آهي. پر اهو ڏمڪڙو قيمت تي قرآن مجيد خريد
ڪيل کي ورڻ بين ڏمڪڙن کي فديه ۾ ڏيڻ ته جائز آهي. ۽ اهي ڏمڪڙا جي
قرآن ڪريم کي هڪ ڏيڻ جي فديه ۾ ڏيڻ وارن کي ملا ڀاڳيون خاطر بخشش
ساڻ ڏيو ويا هيو ۽ اميد آهي ته الله تعالىٰ انهي قرآن کي فديه نمازن روزن ۽ ڪفارتن
۽ نذرن وغيرها ۾ قبول فرمائيندو. ياد رک :- ترجمو ڪرڻ جوان اسقاط
جو بلڪ جوب انهي جو حاصل معتبر ڪتابن مان معلوم ٿيو ته پر اڃا مسلما
طريقا تفصيل اسقاط ڪفارتن وغيرها جا ڏس. مثلن قانون سام ۽ دل شاه ڪلوه
ڪ ۽ امراض وغات ڪيل ٻڌڻ جي کي محفوظ ڪر، جو ته مال بسيار جي
خرچڻ جي ڪري عذاب ڪثير عذاب ناسعير جي کان جو نڪرڻ نصيب ٿئي
لو. جن دنيا ۾ عذاب ۽ ايذاء کان ٻڌڻ ماڻهن جي بچاء لاءِ
ڪيئن ئي ڪوشش ڪن ٿا پر دفع تڪليفات اخروي جي کان بچڻ
عربين لاءِ وڏي ڪوشش ڪرڻ گهرجي. اهڙي ديني بيماري
جي شفا لاءِ دعا ۽ دوا کان سواءِ ٻيو علاج ٿي آهي ته پر
اڄ جي زماني ۾ نجات لاءِ باهه دوزخ جي کان. بي الشفا ته ٿيو جي
ته انهي نجات اقارب لاءِ خالص و تو ٿي ۽ حاصل ٿيندو ۽ جو ابي

تذهب في كل أقارب عزيز جي آرم سيبان وجت حاصل شيدي جيئ

هي حاصل تي ... ولنا اثبات ما اثبتنا في هذا التحرير براهين بيّنة

ودلائل قوية لا نطيل بذكرها واكتفينا على ذالك المقدار للاختصار

لان القطرة تدل على الخذير والحفنة تنبئ عن البير الكبير هذا والله

الهادي وعليه توكلي واعتمادي وهو حسبي ونعم الوكيل ..

حرره الراجي عفو ربه القوي محمد عبد الحي الرهوي حفظه الله تعالى

من شرور الغي والغي من المدرسة الجامعة العربية إحياء العلوم الغزنية

تررى حبت عفي عنه ١٢

آنحضرت صلى الله عليه وسلم حقيقي نور آهن جنهن جو ثبوت لفظ بشر جي احوال سان ڏسو ۔

السوال :- وهابي آنحضرت صلى الله عليه وسلم کي پاڻ جهڙو سمجهندا آهن ۽
سرڪار ٻه عالم صلى الله عليه وسلم کي خواهمخواه بشر چوندا آهن ۽ چوندا آهن ته اهي عقيدو
اسان جو صحيح آهي جنهن جو ثبوت قرآن ڪريم ۾ موجود آهي آيت قُلْ اِنَّمَا اَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ
يُوْحٰى اِلَيَّ اَنَّمَا اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ ترجمو تون چئو اي نبي ڪريم صلى الله عليه وسلم
ته آئون نه آهيان مگر بشر مثال اوهان جي جنهن الله تعالى فرمايو ته تون چئو ته
مان توهان جهڙو بشر آهيان ته وهابي آنحضرت سرڪار ٻه عالم صلى الله عليه وسلم کي بشر
چوڻ ڪهڙي طرح صحيح آهي ؟

الجواب :- هن آيت ڪريمه جو مطلب آهي جيئن حضرت حسن رضي الله عنه فرمايو آهي
قال الحسن رضي الله عنه علمه الله تعالى التواضع : حضرت حسن رضي الله عنه فرمايو ته نبي
ڪريم عليه الصلوٰة والسلام کي الله تعالى تواضع خاطر فرمايو آهي :- تفسير
ڪبير جلد ۵ صفحه ۲۷۱ ۽ تفسير خزائن جلد ۱ صفحه ۲۸ ۾ هن آيت جو
تفسير هن طرح موجود آهي قُلْ اِنَّمَا اَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ الخ امر محمد صلى الله عليه وسلم
بان يسلك طريقة التواضع :- يعني الله تعالى امر ڪيو محمد ڪريم صلى الله عليه
وسلم کي تواضع کي بشر لفظ ۾ عاجزي جي حڪم جو . ته معنى سرڪار
صلى الله عليه وسلم جن جي زبان مبارڪ مان عاجزي ۽ تواضع جي طريقي تي شان جي
نسبت ارشاد فرمايا آهن . ته معنى انسان امتين کي حضور ڪريم صلى الله عليه وسلم

ڏسو تفسير خزائن ... مطلب الذي في صورة ڪهف قال الحسن ... عباس ... [illegible]

جي ذات مبارڪ ڏانهن اهڙا لفظ استعمال نٿا ڪجن ڇو ته:- پنهنجي قرآن
ڪريم ۾ آهي ته "مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللّٰهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ"
ترجمو: ناهي طاقت ڪنهن بشر کي جو الله تعالىٰ ساڻس ڳالهائي مگر پردي سان
ڳالهائيندو يا وحي جي وسيلي ساڻس ڳالهائيندو.- پنهنجي ڪريم صلي الله عليه وسلم معراج
واري رات الله تبارڪ وتعالىٰ سان بنا پردي جي بنا وحي جي ڳالهايو جو سڀني کان فضيلت
دليل آهي ماسطي "فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ" ۽ اهو ڪانه علاوه حديث
"أُدْنُ يَا مُحَمَّدُ" واري به مشهور آهي. بلو ڄاڻا لا ائل ① قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللّٰهِ نُورٌ
وَكِتَابٌ مُبِينٌ ② مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكٰوةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ. ترجمو آيت جي
نور نما مراد حضور ڪريم صلي الله عليه وسلم جو نور آهي. تفسير خازن جلد ٥
صفحو ٢٢٧ "مثل نوره" هو محمد صلي الله عليه وسلم. هتي ضمير آيت جو مراد
حضور ڪريم صلي الله عليه وسلم جو نور آهي. ختم

سوال :- زيد ان جو ڪري ٿو سا روپين مثلاً ان پائين رپئي ڏئي ٿو پر
جو ڪم ڪنهن ٻئي شخص کي نيئو مانه ياده لئي سار ڪري ٿو ته ان تي ڇهه پائين رپئي
ڏئي ٿو ته اهڙي بيع درست آهي يا نه؟

جواب :- تحقيق مٿاد ته اهڙي بيع مڪروه آهي جو ڪتب فقه ۽ فتوي فتاوى
قاسميه ص ١٠٦ ۾ لکي ٿو: اين بيع جائز است فاما خالي از ڪراهت نيست
صرّح بذالك وافتى به مولانا عبد الحي اللکهنوي في فتاواه حيث قال في
الجلد الثالث سوال اگر در بازار بحساب في روپيه بيست (٢٠) آثار گندم است
وشخصي بسبب قرض بحساب في روپيه هشتده (١٨) آثار ميدهد وشد اين
بيع درست است يا نه جواب :- بيع مذكوره نافذ است اما مكروه
است در قنيه مي آرد سئل الشيخ شرى الشيء بثمن غال اذا كان
له حاجة الى القرض يجوز ويكره اهـ وقد ورد كل قرض جر نفعا
فهو حرام اهـ وفي سنن ابي داود ان رسول الله صلى الله عليه وسلم
قال ليأتين على الناس زمان لا يبقى احد الا آكل الربوا فان
لم يأكله اصابه من بخاره قال ابن عيسى من غباره اهـ.
فتاوى رشيديه ۾ آهي - قال في الخلاصة رجل باع على انه
بالنقد بكذا او بالنسيئة بكذا او الى شهر بكذا الى شهرين بكذا لم يجز اهـ
الاحقر محمد موسى فتاوى فتح ص ١٨٩ - الراقم عبد الوحيد عفي عنه

السوال ١:- ڇا ٿا فرمائن علماءِ ڪرام هن صورت مسئلي جي ته حضرت علي رضي الله عنه
مڇون ۽ ننهن لاهڻ آهن يا نه؟ بيان ڪيو لعل ثنا ته اجر العظيم ؟
الجواب:- ڇا لاءِ ته مڇن ۽ ننهن لاهڻ اصل حڪم قرآن پاڪ مان ثابت
آهي لقوله تعالیٰ وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ ۽ يعني
جنهن وقت آزمائش ڪئي ۽ امر ڪيو ابراهيم عليه الصلاة والسلام کي الله تعالیٰ
ڏهن ڳالهين جي پوري ڪرڻ جو ۽ اهي ڏهه ڪم اڳين شريعتن ۾ هئا. پوءِ اهي
ڏهه ڪم حضرت ابراهيم عليه السلام پورا ڪيا اهي ڏهه ڪم هي آهن ١ مڇون
ونڍائڻ ٢ ڪلهي ۾ پاڻي ڪرڻ ٣ نڪ ۾ پاڻي ڏيڻ ٤ ڏندڻ ڏيڻ ٥ سنت
ختنو ٦ ننهن ونڍائڻ ٧ ترو ڪڍائڻ ٨ بغل وار پٽڻ ٩ زير ناف
صاف ڪرڻ ١٠ پاڻي سان استنجا ڪرڻ :- جنانچه اهي فقيه ابو الليث سمرقندي
۽ ٻين مفسرن ته اهي ڪم سيدنا ابراهيم عليه السلام تي فرض هئا ۽ اسان تي سنت
آهن. خاص ڪري ختني ۽ ترو ڪڍائڻ ته مثل فرض جي هنا جيڪي شعار
اسلام جا آهن. انهن جو تارڪ اسلام کان ٻاهر ٿيو ۽ حديثن ۾ معتبر
هن باب ۾ گهڻيون آيون آهن انهن کان صحيح هي آهن. ته حضرت امام
سيوطي رحمة الله عليه ڪتاب ۾ لکي ٿو قص الشوارب ۾ آندو آهي
جو اهو سالو سچو ڇڏن جي باب آهي اخرج البخاري ومسلم عن ابن
عمر عن النبي صلی الله عليه وسلم قال خالفوا المشركين اوفروا اللحی واحفوا الشوارب

فرمايو رسول الله صلى الله عليه وسلم ته مخالفت ڪريو مشرڪن جي ڇڏايو ڏاڙهيون
۾ گهڻو ۽ ڪٽيو مڇون کي يعني مشرڪ ڏاڙهيون ڪوڙائين ٿا ۽ مڇون ڇڏائين
ٿا تنهنڪري توهان انهن جي ابتڙ ڪريو يعني ڏاڙهيون ڇڏايو ۽ مڇون
ڪٽايو چنانچه هن حديث صحيح فرمايو آهي. اخرج البزار بسند حسن
عن ابي هريرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ان اهل الشرك يعفون
شواربهم ويحفون لحاهم فاعفوا اللحى واحفوا الشوارب. فرمايو رسول
خدا صلى الله عليه وسلم ته مشرڪ مڇون ڇڏائين ٿا ۽ ڏاڙهيون ڪوڙائين ٿا پر
توهان ڏاڙهيون ڇڏايو ۽ مڇون ڪٽايو :- انهن حديثن مان صاف صريح
ثابت ٿيو ته مڇون ڇڏائيندڙ مشرڪن ٿا انهن جن جي پيروي
موافق ۽ مشابهت ٿيا ۽ دين اسلام جي طريقي کان خارج ٿيا. حديث شريف
۾ آهي ته من تشبه بقوم فهو منهم ترجمه :- جيڪو شخص تشبيه ۽
موافقت ٿي ڪنهن قوم سان انهن جي ڪم ڪار ۾ پوءِ اهو شخص انهن
مان ٿي ويندو :- يعني انهن سان عذاب ڪيو ويندو + ولقوله عليه الصلوة
والسلام من رغب عن سنتي فليس مني ترجمه :- يعني جيڪو شخص
موڙي منهنجي سنت کان ۾ انڪار ڪيائين ته اهو نه آهي
منجهان يعني منهنجي دين اسلام کان خارج ٿيو وفي المشڪوة
عن زيد بن ارقم ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال من لم

يأخذ شاربه فليس منا. رواه احمد والترمذي والنسائي. ترجمو
فرمايو رسول خدا جي جيڪو شخص نه وٺندو مڇون پنهنجون پوءِ
ناهي اهو اسان منجهان. انهيءَ حديث صاف صريح دليل آهي مڇون
جي ڪٽڻ تي. انهيءَ حديث جا نه صريح حڪم ۽ وٺڻ جو حڪم ثابت ٿيو
۽ جڏهن انهيءَ جي سخت منع آئي. فرمايو خالق ڪل قرآن ڪريم سورة
حشر ۾. ما آتاكم الرسول فخذوه وما نهاكم عنه فانتهوا. ترجمو
جيڪي رسول خدا جو توهان کي حڪم ڏئي پوءِ ان تي عمل ڪريو ۽ جنهن کان
منع ڪري پوءِ اهو ڪم نه ڪريو. پوءِ جڏهن حضور صلى الله عليه وسلم جن
جن وٺڻ جو حڪم ڪيو ۽ ناسون ۽ جڏهن انهن نه ڪرڻ جو. سڀ اهل
علم تي اها ڳالهه ڄاڻي آهي ته حضرت علي رضي الله عنه جڏهن خليفو ٿيو آهي
۽ حضور جن جو نياڻو آهي ۽ عاشق رسول سو حضور جي حڪم جي مخالفت
ڪيئن ڪندو. ۽ مڇون جڏهن اهي مشڪيون ٿيون متشابهت ڪري اهڙين
ڳالهين نه آهي :- ڇو حضرت علي ڪرم الله وجهه تي خالي ڪوڙ ۽ بهتان ٿا ٻڌن اسين
لفظن سان پڙهون ٿا ته حضرت علي رضي الله عنه مڇون ڏاڙهيون آهن ۽ سنت جي تابع
ٿيو آهي. ڪو بدعتي ڪو سنت ڇڏي جڏهن انهن جو ڪوڙ آهي. جڏهن هن
حديث ۾ ڳالهه ڏاڍي اشارو آهي امام سيوطي رحمة الله عليه پنهنجي رسالي
قص الشوارب ۾ آندي آهي. اخرج الديلمي في مسند الفردوس عن ابن عمر

قال إنا آل محمد نحفي لحانا ونحفي شواربنا وان آل كسرى يحلقون لحاهم

ويعفون شواربهم هذا انا مخالف لهداهم الخ ترجمو فرمايائون ابن عمر رضي الله

تعالیٰ عنهما ته تحقيق اسان آل محمد جون ڏاڙهيون ڇڏايون ٿا ۽ مڇون وڍايون

ٿا ۽ تحقيق آل ڪسریٰ جا جيڪي مشرڪ آهن سي ڪٽائين ٿا ڏاڙهيون ڪوڙائين

ٿا ۽ مڇون ڇڏائين ٿا ۽ وائون اسان جو مخالف آهي انهن جي وائن کان

پڇي وائون اسان جو دين اسلام جو آهي ۽ مشرڪن جو ۽ وائون ڪريجو آهي

ڇاڪاڻ ته پيغمبر صلى الله عليه وسلم مڇون وترائيندو هو ۽ ڏاڙهي ڇڏيندو هو تان جو جيڪا ڏاڙهي

هٿ جي مٺ ۾ ڏاڙهي ڏسبي هئي آهي ته هن کان ٻاهر ڪترائي ڇڏيندو هو

مبارڪ اسان آهي جو ڪجهه ڇڏي ۽ ڪترائي. هن جو دليل قص الشوارب

جو آهي اخرج البزار من حديث عائشة ان النبي صلى الله عليه وسلم ابصر رجل

وشاربه طويل فقال ايتوني بمقص وسواك فجعل السواك على

طرفه ثم اخذ ما جاوزه اهـ ترجمو نبي ڪريم صلى الله عليه وسلم ڏٺائين هڪ شخص

کي جنهن جون مڇون ڊگهيون هيون ته فرمايائون اصحابن کي مقراض ۽ ڏندڻ

کڻي اچو ته ڏندڻ کي مڇن جي مٿان رکي وڌيڪ مڇون ڪتريون

ڪپايائون. اهو مڇن جو حد جنهن کان مٿيون ڇڏڻ حرام آهي

جي حضرت سيدنا علي ڪرم الله وجهه ڪري ۽ حقيقت ۾ موافقت آهي ڪافرن

سان نعوذ بالله منها. ته هن ڪان سواءِ عقل کي ٻه مڇون ڇڏائڻ برابر

ٿيون لڳن، ڪانٽا پيئڻ ۾ وات ۾ پيون پون، شڪل ۽ صورت کي بي نور ڪن
ٿيون. امام جلال الدين سيوطي رحمة الله عليه پنهنجي رسالي قص الشوارب ۾ سنن
ابي داؤد کان نقل ڪري ٿو انس عبارت سندس ڏيکارڻ جي ضرورت نٿي لڳي
غرض ته حجامت ڪرڻ ۽ وار ڪٽائڻ ۾ هي ته حڪم شرع آهي ان جي مخالفت ڪرڻ
شعار مشرڪن ۽ مجوسين جي آهي جا ڪا نه اهي مجوسن جهڙا ٿين ٿا. ٻيو حڪم ڏاڙهي
آهي اهو صفائي ۽ سنواري رکڻ وارن جي ڀر ڪاٽڻ ۽ پيٽ ۾ ڪا نه ٿيڻ ڏيڻ ۽ سو
منهن جي بر آهي ۽ ٻه اهو به حڪم دين سنجاه آهي جيئن حديث پاڪ ۾ آهي:-
إنَّ اللهَ جميلٌ يُحبُّ الجمالَ ترجمو:- تحقيق الله تعالى سهڻو آهي ته محبت ڪري
سونهن کي ۽ الله تعالى قرآن حڪيم ۾ فرمايو آهي ته وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوَرَكُمْ
ترجمو:- الله تعالى خلق صورت توهانجي ۽ ٻوءِ سهڻو ڪيائين صورت اوهانجي کي:-
ٻوءِ جنهن جي انسان صورت سهڻي ڏني خدا جي نشاني بگاڙي ڇڏي آهي
ته هن ڪري الله ٻوءِ ڇڏڻ ونو ته سهڻي ڪئي صورت اوهانجي. مڇڻ ڏسو
شڪل ۾ مڇون انهن بگاڙ ۽ قبيح ٿا لڳن ۽ هي اهڙي نمايان ته اسين ڏاڙهي
سهڻا پيا لڳون. پر شيطان اهو برو ڪم هنن کي سهڻو ڪري ڏيکاريو آهي.
الله تعالى قرآن مجيد ۾ شيطان جي ڪم جو هن طرح بيان ٿو فرمائي فَزَيَّنَ
لَهُمْ أَعْمَالَهُمْ ٻوءِ ڪم بگڙا ماڻهن کي سيکاري ڏيندس ۽ ماڻهو
انهن ڪمن کي سهڻو سمجهي پيا ڪن انهي ۾ ته ڏاڙهي ڪٽائڻ بگڙا آهن.

ڇانٽ ڪرڻ جي:- ته مڇن ۽ ڏاڙهيءَ جون ٻه وارون آهن هڪ ڪوتاهه اِن ٻيو ڪثر اُن

پڻ هِي پاسي جي پيون آيون آهن ڪٽڻ اصحابي ڪترائين اهنا ۽ ڪٽڻ

ڪوتاهه اُنهن اهڙا. ٻانڪرم صلي الله عليه وسلم جن ڪترائڻ هئا ته رهڻ ڪري لفظ

آهي ۽ ٻئيون ته ڪوتاهه اٿي ۽ ٻئي ته ڪترائڻ جل آهي. ۽ امام اعظم رحمة الله عليه

جو مذهب آهي ته ڪترائڻ افضل آهي. اهڙي طرح آئمه ثلاثه امام

سيوطي رحمة الله عليه پنهنجي رسالي قص الشوارب ۾ باقي جيڪو ڪتاب

در مختار ۾ ڪلپواڻين ته مڇون ڪوتاهه ڪرڻ بدعت آهي اهو غير معتبر آهي

قال في الدر المختار كتاب الحظر والاباحة فصل في البيع:- ناقلا

عن المجتبى حلق الشارب بدعة وقيل سنة ۽ علامه شامي رد المحتار

۾ در المختار جي قول کي غير معتبر قرار ڏئي اُن جي ڪلپواڻين

ته سنت آهي. قال في رد المحتار على قوله سنة مشى عليه في الملتقى

وعبارة المجتبى بعد ما رمز للطحاوي حلقه سنة ونسبه الى ابي حنيفة

وصاحبيه والقص منه حتى يوازي الحرف الاعلى من الشفة العليا سنة

بالاجماع اه هلڻ ٻاڻي:- جيئي ڪجهه سيگهاڻون نا ته حضرت علي رضي الله عنه

جن جن پاڻ ڪريم کي غسل ڏنو ته منهن جي پاڻي هيٺاين ڀاڻين جيسي

مبارڪ ۾ بند هو سو پاڻي جن شاگرد جو سي پيتو هو انهن سو

پاڻي سندن مڇن کي لڳو ته ڪتان ٻيءِ کي ڪتيا ٿيا هئا. آئي

جو جواب هيءُ آهي تہ اهو جو سيدنا حضرت علي كرم الله وجهہ جو بعضي ڪتابن ۾ آيو
آهي تہ محدثن انهيءَ کي صحيح قرار نہ ڏنو آهي ففي مواهب اللدنية و
اما ما روي ان عليا لما اغسله النبي صلى الله عليه وسلم امتص ماء
محاجر عينيه فشربه وورث بذلك علم الاولين والآخرين قال النووي
ليس بصحيح ومثله في جميع الوسائل للشيخ علي قاري واشرف الوسائل
لابن حجر الهيتمي ومثله في الذيل اهـ ترجمو:- ڪتاب مواهب لدنيہ
۾ آهي تہ اهو جو جيڪا روايت آئي تہ حضرت علي رضي الله عنہ جڏهن ڏاڍي سڳوري
کي غسل ڏنو تہ ڏهن جيڪو پاڻي اکين جي ڇپن ۾ بيٺو هو سو پاڻي چپن
سان چوسي پيتو هو تنهن ڪري حضرت علي رضي الله عنہ کي علم اڳين ۽ پوين
جو حاصل ٿيو- امام نووي رحمة الله عليه فرمايو آهي تہ جيڪو وڏو عالم ۽ محدث هو
تہ اها حديث صحيح نہ آهي. اهڙي طرح چيو شيخ علي قاري ۽ ابن حجر ۽ ٻين
محدثن پنهنجي ڪتابن ۾. واما القول بترك علي رضي الله عنه قميص
شاهجه فغير معروف والاستدلال بذلك على عدم القميص خاسر اهـ
ترجمو: اهو جيڪو چيو ويو تہ حضرت علي رضي الله عنہ هميشه ڪڙتو نہ لاهيندا هئا سو اها
ڳالهه عجيب نہ آهي. ۽ دليل وٺڻ مٿئين حديث سان انهيءَ ڳالهه تي تہ ڪڙتو نہ پائڻ سو
فاسد ۽ باطل آهي جو جو مٿي چئي آيا آهيون تہ اها حديث صحيح ۽ معتبر نہ آهي
واما اشتهر عند بعض المشيخة من ان عليا رضي الله عنه منذ ذلك اليوم

لم يقص شاربه فيكون ترك القص سنة لقوله عليه السلام عليكم بسنتي

وسنة الخلفاء الراشدين الخ فضساده ظاهر لانه لم يعرف عن علي

رضي الله عنه ترك قص شاربه مع طوله ولا يتصور له وقوعه اذ لا

يسوغ معارضة السنة بالعلة العارضية الخصوصية انتهى . ترجمه

جيڪي بعضي شيعا چون ٿا ته حضرت علي رضي الله عنه ائين ڪندا هئا ڇوته هن

باقي حضرت جن جو چوڻ آهي ته ميڇون ٻنهي ڪيون ڪتريا ٿو ن

اهي نه ڪن جي ميڇون جي اهڙي سنة آهي حضرت علي رضي الله عنه جي جو

نه حضور ڪريم صلى الله عليه وسلم جن فرمايو آهي ته منهنجي سنت ۽ منهنجي خلفا

راشدين جي سنت جي ڳالهه ۾ ڪري ولو . سو حضرت علي رضي الله عنه جن

جن جو خليفو آهي ۽ ميڇون جي اهڙي سنت آهي سو اهيا ڳالهه

سڀني شيعن جي ڪوڙ ۾ آهي . ڇو ته حضرت علي کان ميڇون جي اهڙي ثابت

ڪين آيون آهن جو جيئن ته حضرت علي رضي الله عنه ميڇون ڊگهيون ڇڏيون

آهن ۽ ڪترايون ڪونه آهن سو اهي ڪم ممڪن آهي ۽ نادرست آهي

جو جو صحيح خلاف آهي سنت جي . آلي مشين ڪيت صحيح اعتبار جي

وڃي نه جيئو ته جلاهن باقي حضرت علي رضي الله عنه جي ميڇن ڏي لڳو

تنهن جي وڏيڪ ميڇون ڪونه وڌيون جيئن ڪترائيون هئائين ان جي

ٻئي هئون ته جن ميڇن کي باقي لڳو آهي تنهن جي وڏيڪ ميڇون

وتّيونا مّرانٍ جي كري ودِنْ طكان يناهو مِ رهيون، ومصبكلّ كهن محجون ودّن
هامة مُورو رضونة علي حم الله وجهه كترابئ جمة ينها، سبب اهيو هوية بانِ عرجي
بركة جي كري مجون ودّجيه كين و دّيون ع اي في ببسيّيو نرهيون ولهذا قال
في جميع المسائل وعلى تقديره ما طال مشاربه بعد شرب ذ الماء صيانة
لقطعه خلا لقياس غيره عليه مع انه صلى الله عليه وسلم مع سائر الصحابة
رضي الله عنهم اولى بالاتباع فعليك بترك الابتداع انتهى د. عبارة مواهب
اللدنية جي تهي. باوجود هن كلوجي تة بنبيكيم صلى الله عليه وسلم ع اصحابين
سكورنه مجون بنهمبون و نالون آهن.
ندهن اسانكي نابعد امري كرن اضنيجي واجب ع لازم آهي لوع جند لو بدعة
في جو محو نجلة انسح آهنا، اهيوسيب متيون ذكري كانبدو آهي نغان نهمان
محمد عبد الواحد سيوستاني رحمة الله عليه بنهنجي بيامنيمر، هاتي مجن
سكر شيتّة نجي كتابه حجة ذرهي موامنو بدعت جنّ لوع سنت في عمل كرجو
اطيعوا الله واطيعوا الرسول في عمل كرنا . وما علينا الا البلاغ المبين وما توفيقي
الا بالله عليه توكلت وهو حسبي ونعم الوكيل ونعم المولى ونعم النصير
فقير الدود محمد داؤد دولت فوري عفي عنه المعبود بالكرم والجود.

-:فائده:-

قال في التفسير روح البيان جلد ٢ ص ٢٧١ مطبع مصر سيپاره ٥ آية ومن
يخرج من بيته مهاجرا الى الله ورسوله ثم يدركه الموت فقد وقع
اجره على الله الخ سورة النساء روي عن الحسن البصري رحمه الله انه قال
بلغني ان المؤمن اذا مات ولم يحفظ القرآن امر حفظته ان يعلموه
القرآن في قبره حتى يبعثه الله يوم القيامة مع اهله =
مطلب ته جيڪو مؤمن قرآن ڪريم ياد ڪندي وفات ڪري ويو ته ان کي الله
قبر ۾ قرآن ڪريم ياد ڪرائيندس ۽ قيامة جي ڏينهن الله تعالى حافظن جي
جماعت سان گڏ اٿاريندو :-

-:فائده:-

قال في التفسير روح البيان سورة النساء آية ومن يخرج من بيته الخ
جي هيٺان لکيو آهي ته قال حضرة الشيخ المشهور بافتاده افندي
قدس سره من مات قبل الكمال فمراده يجيء اليه كما ان من مات
في طريق الكعبة يكتب له اجر حجين :- تفسير روح البيان ۾ هن آية
جي هيٺان ايئن ئي لکيل آهي :-

الذين كفروا لهم عذاب شديد الخ قال في تفسير صاوي جزء الثالث
مطبوعه مصر ص ٣٠٧ سورة الفاطر ركوع اول تحت آية الذين كفروا الخ قيل
هذه الآية نزلت في الخوارج الذين يحرفون تأويل الكتاب والسنة و
يستحلون بذلك دماء المسلمين واموالهم كما هو مشاهد الآن في
نظائرهم وهم فرقة بارض الحجاز يقال لهم الوهابية يحسبون انهم
على شيء الا انهم هم الكاذبون استحوذ عليهم الشيطان فانسٰهم
ذكر الله اولئك حزب الشيطان الا ان حزب الشيطان هم الخاسرون
نسأل الله ان يقطع دابرهم ؛-

-: فائده :-

واعلم انه موضوع الفقه فعل المكلف و واضعه ابن مسعود رضي الله تعالى عنه
وقيل واضعه ابو حنيفة رحمة الله عليه وغرضه الفوز بالسعادات الدارين
ومعناه الفقه في اللغة الفهم وفي الاصطلاح معرفة النفس مالها وما
عليها وبعبارة الثاني العلم بالاحكام الشرعية من ادلتها التفصيلية و
مأخذه القرآن - والحديث - والاجماع - والقياس ١٢

السوال معلم جس نے بچوں کو قرآن پڑھایا اور لڑکوں کو غیر ملکی تعلیم دی ہو
بہ کہ قد مسافر آدمی یا شہری مسکین آدمی یا شناسا ہو ان کا نیل ۱ آدمی
یا دو کا مراجیا ہو کیا زکوٰۃ دینا ایسے شاگردوں کو جائز ہے یا نہ؟

الجواب معلم کو بچوں شاگردوں کا زکوٰۃ دینا جائز ہے اگر وہ مستحق
کم عام بہ کہ قد شناسا ہو کا آدمی یا غریب مسافر آدمی یا شہری ہو نیل ۱
آدمی یا دو آدمی مسکین صورت تمام زکوٰۃ زکوٰۃ جائز ہے ۔ انه
یجوز للمعلم ان یدفع الزکوٰۃ الی متعلمه مقیمًا کان او مسافرًا صغیرًا کان
او کبیرًا ذکرًا کان او انثی عاملًا کان للمعلم او غیر عامل کذا حققه
المولوی عبد الحی لکنوی فی فتاواه

فائدة عجیبة

قال فی رد المحتار جزء الخامس کتاب الحظر والاباحة باب الاستبراء وغیرہ ص ۲۸۹
لطیفة :- نقل عن هشام بن الکلبی قال حفظت مالم یحفظه احد ونسیت
مالم ینسه احد حفظت القرآن فی ثلاثة ایام واردت ان اقطع من
لحیتی ما زاد علی القبضة فنسیت فقطعت من اعلاها - ۱۲ شامی

:- فائده عجيبه في النحو :-

السوال :- اَيُّ اِسْمٍ اِذَا عُرِّفَ نُكِّرَ وَاِذَا نُكِّرَ عُرِّفَ ؟ يعني اهو ڪهڙو اسم آهي جو معرفه ڪجي ته نڪره ٿي پوي ۽ جيڪڏهن نڪره ڪجي ته معرفه ٿي پوي؟
جواب :- اَمْسِ جو لفظ آهي جيڪو ڏهن ان جي مٿان الف ۽ لام ٿو اچي ۽ اُن تي مبني على الكسر ٿو ٿئي لفظ جي لحاظ کان نڪره ٿيندو ۽ معنيٰ جي لحاظ کان معرفه ٿيندو ۽ جڏهن امس جي معنيٰ آهي گذريل ڪالهه :- ۽ الامس ۽ اعرابي حالت ۾ اُن جي معنيٰ آهي گذريل ڏينهن مان ڪو ڏينهن :- المنجد لغت اردو ص ۲۳

:- فائده عجيب :-

قال المحقق ابن العابدين شامي في مجموعة رسائل في الرسالة الثانية المسما لعقود رسم المفتي ص ۱۸ مطبع سهيل اكيڈمي لاهور تنبيه :- السِّيَرُ جمع سيرة وهي الطريقة في الامور وفي الشرع تختص بسير النبي صلى الله عليه وسلم في مغازيه كذا في الهداية. قال في المغرب وقالوا السِّيَرُ الكبير فوصفوها بصفة المذكر لقيامها مقام المضاف الذي هو كتاب كقولهم صلواة الظهر وسِيَرُ الكبير خطأ كجامع الصغير وجامع الكبير انتهى وحينئذ فالسِّيَرُ الكبير بكسر السين وفتح الياء على لفظ الجمع لا بفتح السين وسكون الياء على لفظ المفرد كما ينطق به بعض من لا معرفة له ۱۲ وقال في حاشية فصول الحواشي شرح اصول الشاشي

السوال :- ڇا ٿا فرمائن علماءِ ڪرام منجهه هن صورت مسئله جي ته قبر ۾ دفن ڪرڻ ميت جي ڪان پوءِ بانگ ڏيڻ درست آهي يا نه بينوا اما الدليل توجروا عند الجليل؟

الجواب بعون الملك الحليم :- مسلمان ميت کي قبر ۾ دفن ڪرڻ ڪان پوءِ بانگ ڏيڻ اهل سنت والجماعت وٽ جائز آهي . جنهن جي ثبوت لاءِ گهڻائي دليل موجود آهن . حديث ۽ فقه جي عبارتن مان انهن جو ثبوت آهي مشڪواة المصابيح ڪتاب الجنائز باب ما يقال عند من حضرة الموت لقنوا موتاكم لا اله الا الله :- يعني پنهنجن مئلن کي سيکاريو توهان لا اله الا الله . دنيا جي زندگي ختم ٿيڻ سان انسان جي لاءِ ٻه خطرناڪ وقت آهن هڪ ساه نڪرڻ جو وقت ٻيو دفن ڪان پوءِ منڪر نڪير جو سوال ڪرڻ . جيڪڏهن انهي وقتن ۾ ڪامياب نه ويو ته سندس زندگي برباد آهي . انهي لاءِ انهي وقتن ۾ جيئرن کي گهرجي ته مئلن جي امداد ڪن . پهرين امداد ته ڪلمه شريف پڙهڻ سڪرات جي وقت ۾ تان جو قريب الموت ڪلمو پڙهي . ٻي امداد مرڻ ڪان پوءِ به لا اله الا الله جو جيئن ميت پڙهي . حديث شريف جون ٻه معنائون آهن هڪ ته جيڪو قريب الموت آهي انهي کي ڪلمه طيبه سيکاريو ٻي معنا ته جيڪو مري ويو آهي انهي کي ڪلمه طيبه سيکاريو . پهرين معنا مجازي آهي ۽ ٻي حقيقي آهي . بنا ضرورت جي مجازي معنا وٺڻ ٺيڪ ناهي حديث شريف جو اهو ترجمو آهي ته پنهنجن مئلن کي ڪلمه سيکاريو

اهو وقت دفن کان پوءِ جو آهي جهڙي طرح شامي جلد اول باب الدفن بحث
تلقين بعد الموت ۾ آهي. اما اهل السنة فالحديث اي لقنوا موتاكم محمول
على حقيقته وقد روي عنه عليه الصلوٰة والسلام انه امر بالتلقين بعد
الدفن فيقول يا فلان بن فلان اذكر دينك الذي كنت عليها ؛ اهل
سنت والجماعت وٽ هي حديث لقنوا موتاكم پنهنجي حقيقي معنيٰ تي محمول
آهي ۽ حضور اڪرم صلي الله عليه وسلم کان روايت آهي ته پاڪ اڪرم صلي الله عليه وسلم
دفن ڪرڻ بعد تلقين ڪرڻ جو حڪم فرمايو آهي پوءِ قبر تي چئي اي فلاڻا پٽ
فلاڻي جا تون دين پنهنجي کي ياد ڪر جنهن تي تون هئين، شامي ٻئي جلد تي لکيو
آهي وانما لا ينهي عن التلقين بعد الدفن لانه لا ضرر فيه بل فيه نفع
فان الميت يستانس بالذكر على ما ورد في الآثار ؛ دفن ڪرڻ کان بعد
تلقين ڪرڻ کان منع نه ڪبي جو ته انهي ۾ ڪو به نقصان نه آهي بلڪ انهي
۾ نفع آهي جو ته ميت ذڪر الاهي سان وحشت حاصل ڪندو آهي. جهڙي طرح
حديثن ۾ آيو آهي. انهي حديث پاڪ ۽ عبارتن مان صاف معلوم ٿئي ٿو ته
دفن ميت جي کان بعد انهي کي ڪلمه طيبه جي تلقين ڪرڻ مستحب
آهي ۽ لازمي آهي. جيئن ميت منڪر ۽ نڪير جي سوالن جي جواب ڏيڻ ۾
ڪامياب ٿئي. ۽ اذان ۾ به ڪلمه جا لفظ آهن ۽ اهيا به تلقين آهي
ميت جي لاءِ لازمي آهي. بلڪ اذان ۾ ته پوري تلقين موجود آهي.

جڏهن منڪر نڪير ميت کان قبر ۾ سوال ڪندا آهن، تڏهن تنهنجو رب ڪهڙو آهي، ۽ دين تنهنجو ڪهڙو آهي. نبي آنحضرت صلي الله عليه وسلم جي باب ۾ ڇا ٿو چوين ته هي ڪير آهي يا نبي تنهنجو ڪهڙو آهي، پر بانگ ڪلمي لا اله الا الله جو شاهد الله تعالیٰ جي وحدانيت جو جواب ملي ٿو. ۽ اشهد ان محمدا رسول الله سان نبي ڪريم عليه الصلاة والسلام جو اسم مبارڪ اچي ٿو. اذان بعد حي على الصلاة ۾ اهو جواب حاصل ٿئي ٿو ته تنهنجو اهو دين آهي جنهن ۾ نماز فرض پنج وقت آهن، سواءِ اسلام جي ٻي ڪنهن به مذهب ۾ پنج وقت نماز فرض نه آهي. انهيءَ مان ثبوت مليو ته اذان ۾ مڪمل تلقين ذڪر ڪيل آهي.

الدر المختار جلد اول باب الاذان ۾ آهي ته ڏهن جاين تي اذان ڏيڻ سنت آهي فرض الصلاة وفي اذان الصغير وفي وقت الحريق وللحرب الذي وقفا خلف المسافر وللضل ان ظهرت فاحفظ من للدين قد شرعا ومن به ابرح ذو هم وذو غضب مسافر ضل في قفر ومن صرعا. ترجمه

(اذان) نماز پنجن وقتن لاءِ اذان ڏيڻ سنت آهي (نوٽ نماز لاءِ) ۽ ٻار ڄاول جي ڪن ۾ - ٻاهه لڳڻ جي وقت - جنگ لڳڻ وقت - مسافر جي پٺيان - ۽ جن لڳي - ڏک ۽ ڏکوئي ۽ جو مسافر رستي ۾ ڀلجي وڃي ۽ موت واري جي لاءِ. شامي ۾ آهي جي ماتحت لکي ٿو قد ليس الاذان بخير الصلاة كما في اذان

المولود والمغموم والمصروع والغضبان ومن شاء خلقه من انسان
او بهيمة وعند منزهم الجيش وعند الحريق وقيل عند انزال الميت
القبر قياسا على اول خروجه للدنيا وعنه تقول العيلاني اي عمدالحق
جيڪا هن سوال جي ورجي ته علامه شامي (قيل جو) قبر ۾ بانگ ڏيڻ ولهو قول اعتبار
ڪيو آهي ها لا انڪ قيل جو قول ضعيف آهي؟ جواب هي آهي ته قيل فقط ۾
ضعف جي لاءِ لازم ناهي شامي ڪتاب الصوم فصل ڪفارات ۾ آهي ته
قد تعبر المصنف بقيل ليس يلزمها الضعف :- مطلب ته هر هنڌ تي قيل
جو قول ضعيف ناهي :- هن کان علاوه هن بانگ قبر ۾ ميت جي دفن
ڪرڻ کان پوءِ ڏيڻ جي لاءِ ڪتابن ۾ حديثون ۽ فقه جون ڪتابون عبارتون
موجود آهن. ليڪن تحرير تمام ڊگهي ٿي ويندي قل ما دل تي ختم ٿي
ڪجي، جيڪا هن صاحب کي اطمينان ضروري آهي ته هن فقير کان
معلومات ڪري :-

هذا ما ظهر لي في الجواب والله اعلم بالصواب واليه المرجع والمآب حرره

ادنى عباد الله عزيز الله : مؤرخه ١٣ ماه محرم سنه ١٣٠٢ هـ

السوال:- رات جو ڪيترو وقت باقي رهي ته ان وقت تائين سحري کائڻ درست آهي
اهڙي طرح سحري لاءِ قرآن شريف ۾ جيڪو صبح صادق وارو وقت ٻڌايو ويو آهي اهو ڪهڙي طرح
معلوم ٿئي. ۽ سحري کائڻ ڪڏهن بند ٿئي؟ اذان فجر جي وقت ۾ ڪجهه ترسي پوءِ بند ٿئي؟ بينوا
بالدليل توجروا عند رب الجليل؟

الجواب:- روزي جي سحري جو وقت قرآن ڪريم ۾ ڪجهه آهي. قال الله تعالى
وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ
سورة بقرة پارو ۲ مطابق توهين کائو پيئو جيستائين اڇو ڌاڳو اڳوڻي
جي روشنائي (صبح صادق) ڪاري ڌاڳي (رات جي اونداهي)
مان ظاهر ٿئي. هن آيت شريف ۾ صبح صادق سحري جو آخري وقت
ٻڌايو ويو آهي. اهڙي طرح حديث شريف ۾ آيو آهي تسحروا
فان في السحور بركة. رواه البخاري يعني سحري کائو ڇو ته
سحري کائڻ ۾ برڪت آهي (بخاري شريف). باقي اهو سوال رهيو
ته سحري جو ڪهڙو وقت آهي (ڏسڻ لاءِ امداد الفتوى واري صاف
لکيو آهي. كتاب الصوم صـ ۱۶۷ سوال ماه رمضان المبارک کی رات میں
کسی قدر رات کا حصہ باقی رہے کہ اس وقت تک کھانا سحری درست ہے؟
الجواب:- بے قاعدہ سے طلوع آفتاب کے وقت سے ڈیڑھ گھنٹے قبل تک
سحری کھا سکتے ہیں اور فقہاء نے احتیاط کی ہے کہ غروب سے طلوع تک کل